

Rubeus Egyesület „Szedervessző”
1082 Budapest, Nap u. 3. Tel.: 06-20/669-5629
www.rubeus.hu e-mail: rubeus@rubeus.hu

Norvég Civil Támogatási Alap pályázóinak értékelése

*- Az egyes tématerületeken belüli
tevékenységtípusok mélyelemzése -*

A kvalitatív kutatási szakasz résztanulmánya

2010. augusztus

Tartalom

Bevezetés	4
1. Kulturális örökségvédelem tématerület pályázatainak elemzése.....	6
1.1. Épített örökség (műemlékekkel kapcsolatos tevékenységek)	8
1.2. Hagyományőrző oktatás	10
1.3. Közösségfejlesztő hagyományőrző programok.....	12
1.4. Értékleltár	15
1.5. Helyi és térségi örökségalapú fejlesztések	18
1.6. Egyéb kulturális és örökségvédelmi programok	21
1.7. Összegzés - a tématerület pályázatainak főbb jellemzői.....	23
2. A Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerület pályázatainak elemzése	24
2.1. Új módszer bevezetése és terjesztése.....	26
2.2. Szociális és egészségügyi területen megvalósítandó szolgáltatás	30
2.3. Közösségfejlesztés.....	33
2.4. Tanoda, oktatási tevékenység, ismeretterjesztés.....	35
2.5. Egyéb szociális és egészségügyi program	39
2.6. Összegzés - a tématerület pályázatainak főbb jellemzői.....	41
3. Környezetvédelem és fenntartható fejlődés tématerület pályázatainak elemzése	43
3.1. Helyi fenntarthatósági kezdeményezés.....	45
3.2. Érdekképviselés, érdekérvényesítés.....	48
3.3. Ismeretterjesztés, tudatformálás.....	51
3.4. Klasszikus tábor, kirándulás	55
3.5. Egyéb környezetvédelmi program	58
3.6. Összegzés - a tématerület pályázatainak főbb jellemzői.....	61
4. Civil kapacitásfejlesztés tématerület pályázatainak elemzése.....	63
4.1. Szervezeti és humán erőforrás fejlesztés	64

4.2 Érdekképviselés, érdekérvényesítés.....	67
4.3. Közösségfejlesztés, helyi közpolitika	70
4.4. Egyéb civil kapacitásfejlesztés.....	73
4.5. Összegzés - a tématerület pályázatainak főbb jellemzői.....	75

Bevezetés

A kvalitatív elemzés során az NCTA 4 témakörére benyújtott, a pályázati értékelés során támogatott, illetve elutasított pályázatok 10%-a került kiválasztásra. Ez azt jelenti, hogy összesen 446 kulturális örökségvédelmi projektből 45 projekt kerül kiválasztásra, a kiválasztott mintába a nyerési esélyeket figyelembe véve 6 nyertes és 39 elutasított projekt került. A szociális kohézió tématerület 569 pályázatából 57 pályázatot választottunk ki, melyből 6 nyertes. A 352 környezetvédelmi projektből 35 került kiválasztásra, a nyertes pályázatok száma 7. Végül a civil kapacitásfejlesztés tématerületre benyújtott 574 pályázatból 58 pályázat kerül kiválasztásra, ebből 6 pályázat volt sikeres. Összesen tehát jelen résztanulmányunkban 195 pályázat tématerületek mentén történő mélyelemzését végezzük el, ahol az elemzés elsődleges fókuszát az egyes tématerületeken belüli tevékenységi típusok elkülönítése adja. A mintavétel során igyekeztünk figyelembe venni tématerületenként az előre létrehozott tevékenységi típusok alapsokaságon belüli arányát, valamint a megvalósító szervezet bejegyzett székhelyének pályázók közötti megoszlását¹ (településtípus). Az egyes tématerületeken belül létrehozott altípusok esetében, ahova csak kevés elemszámú projekt került a mintaválasztás során, az altípus jellegzetességeinek mélyebb megismerése érdekében - a mintavételtől függetlenül - több pályázatot is elemeztünk.

Az elemzés során a négy tématerületen belül az egyes tevékenységi típusokba sorolt pályázók anonimitását megőrizzük, azonban az egyes tevékenységi típusokon belüli jellegzetességek, alkalmazott módszerek, pályázatban megfogalmazott misszió, nevesített célcsoport szemléltetésére az egyes, tipikusnak tekinthető pályázati programokat leíró jelleggel példaként mutatjuk be, illusztrációként pedig szó szerinti idézeteket használunk a pályázatok szöveges részeiből.

A kiválasztott pályázatok szöveges részeit tehát kvalitatív tartalomelemzés segítségével vizsgáljuk. Az elemzés célja a négy tématerületen belül az egyes altípusokba tartozó pályázók

¹ A mintavételnél nem volt kiemelt szempont, hogy hol kívánja az adott szervezet megvalósítani a programot (bejegyzett székhelyen vagy azon kívül), hiszen nem csak a támogatott pályázatokra irányul az elemzés.

és projektek homogenitásának és innovativitásának vizsgálata. Különös tekintettel a problémafeltárás- és kezelés, a célcsoport kiválasztása és az alkalmazott szakmai módszertan tekintetében. Az egyes tématerületeket alkotó altípusok az altípusba tartozó pályázatok közös jellegzetességeit egyesítik magukban, az egyes altípusok tehát olyan pályázati/pályázói karakterek, amelyek számos tényező mentén hasonlóságot mutatnak.

Tématerületenként tehát arra keressük a választ, hogy a pályázók milyen jellegű projektet kívántak megvalósítani, melyek a jellemző projektelemek az adott témakörben, mennyire beszélhetünk koherens, komplex programelemekre épülő projektekről, kiket kívántak megszólítani a szervezetek, milyen rövid és hosszú távú célokat kívántak szolgálni a projekt megvalósítása által, illetve miért tekintik magukat innovatívnak a szervezetek az adott tevékenység kapcsán. Fontos megjegyezni, hogy az egyes pályázatok tevékenységtípus szerinti besorolása nem minden esetben volt egyértelmű, hiszen egy adott szervezet több tevékenység megvalósítására is építhette az adott tématerületen belül tervezett programját, így egyes projektervek többféle tevékenységtípus elemeit is magukban foglalhatják. Az egyes altípusok kialakításakor a leghangsúlyosabb programelemeket vettük figyelembe.

A kvalitatív módszer alkalmazásával egyrésztől lehetővé válik a vizsgálni kívánt problémakör alapvető tulajdonságainak, jellemzőinek feltárása, másrésztől elősegítheti az Alaphoz pályázott civil szervezetek szakmai működésének, a működés mögött rejlő szakmai koncepciók mélyebb összefüggéseiben való megértését is. A nyertes és elutasított pályázatok által megjelenített szakmai tartalmak, alkalmazott módszertanok, a projekt-célcsoportról való pályázói gondolkodás értékelése révén az elemzés hozzájárulhat a pályázati rendszer jövőbeli hatékonyságának növeléséhez.

Elsőként a Kulturális örökségvédelem tématerület kiválasztott pályázatait elemezzük (I. fejezet), ezt követően a Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerület pályázatait (II. fejezet), majd a Környezetvédelem és fenntartható fejlődés terület mintába került pályázatait (III. fejezet), végül pedig a Civil kapacitásfejlesztés tématerületét (IV. fejezet). Minden fejezet az adott tématerület legfőbb megállapításainak összegzésével zárul.

1. Kulturális örökségvédelem tématerület pályázatainak elemzése

Összesen 446 kulturális örökségvédelmi projektből 45 projekt kerül kiválasztásra.

Tevékenységtípusok mentén 6 fő típust különítettünk el, mint 1) épített örökség, 2) hagyományörző oktatás, 3) közösségfejlesztő, hagyományörző programok, 4) értékleltár, 5) helyi és térségi örökségalapú fejlesztések és 6) egyéb kulturális és örökségvédelmi program programok.

A Kulturális örökségvédelem tématerületen belül az épített örökség alá a műemlékekkel kapcsolatos tevékenységeket, valamint az egyházi örökségvédelmet célzó pályázatokat soroltuk be. A helyi és térségi örökségalapú fejlesztések altípusba kerültek az alacsony elemszám miatt a természeti örökséghez tartozó természeti tájak, területek, képződmények, alkotások védelmét és fejlesztését, valamint hasznosítását célzó pályázatokat, ugyanakkor az értékleltárak, környezetvédelmi kataszterek létrehozása külön altípust képez.

Tevékenységtípusok mentén az alábbiak szerint választottuk ki a 45 pályázatot.

1. számú táblázat: Mintavétel szempontjai

Tevékenységtípus	Db összesen	Ezen belül	
épített örökség	8	Budapest	1
		megyeszékhely	2
		város	0
		falu	5
hagyományörző oktatás	9	Budapest	4
		megyeszékhely	1
		város	2

		falu	2
közösségfejlesztő hagyományőrző programok	7	Budapest	2
		megyeszékhely	3
		város	1
		falu	1
értékleltár	6	Budapest	1
		megyeszékhely	2
		város	1
		falu	2
helyi és térségi örökségalapú fejlesztések	8	Budapest	1
		megyeszékhely	2
		város	2
		falu	3
egyéb kulturális és örökségvédelmi program programok	7	Budapest	3
		megyeszékhely	1
		város	3
		falu	
Összesen			45

A kiválasztott mintába a nyelési esélyeket figyelembe véve 6 nyertes és 39 nem nyertes projekt kerül.

Az ezen tématerület pályázatainak elemzése tehát az előzetesen megalkotott 6 fő típus mentén történik.

1.1. Épített örökség (műemlékekkel kapcsolatos tevékenységek)

Ezen altípusba tartozik a pályázatok 15%-a, a benyújtott pályázatok közül nyolcat választottunk a mintába.

A műemléki felújítások első csoportjának alap gondolata a helyteremtés. A pályázók főként egyesületüknek, falujuknak kívánnak egy közösségi teret létrehozni. A felújítás a projekteknek inkább csak szükséges feltétele, semmint végső célja. A faluról beérkező anyagok rendszerint egy helytörténeti, helyismereti gyűjteményt kívánnak létrehozni vagy rendezvényeket, nyári táborokat rendezni. A tájház, pajta, kemence épülete ily módon inkább szimbolikus, mintsem műemléki érték. Jól jelzi ezt, hogy az egyik tájház rendbehozatalakor a régi - műemléki szempontból mindenképpen védendő - ablakok teljes cseréjével számoltak a szervezők.

A műemlékekkel kapcsolatos pályázatok második csoportjában is szerepel a helyteremtés gondolata, de hasonló hangsúlyt kap maga a műemléki tevékenység is. Egy beteg gyermekek gyógyítását felvállaló alapítvány például a századforduló kiemelkedő építésének kevésbé ismert alkotását kívánta megmenteni. A közösségi funkció kialakítása mellett a tervben szerepelt az építészti bemutató gyűjtemény is. A honfoglalás kori skanzen ötlete szintén hangsúlyosan építészeti vonatkozású is egyben. Ugyancsak műemléki értékeket kíván megmenteni a barokk temetőkápolna rekonstrukciós elképzelése. Ezen pályázat arra is jó példa, miként képzelik el a civilek az anyagi források előteremtését, hiszen a tetemes építési költségeknek csupán töredékét kívánták az Alaptól megigényelni. Az elképzelések szerint a civil mozgalom katalizátorként mozgósította volna a faluban meglévő potenciát. A műemlékgondozás új módszerét ily módon abban határozták meg, hogy a kívülről jövő felújítás helyett a belső erőket mozgósítják. A konzultációk, kiadványok révén ugyanis a helyi társadalom a történeti értéket magáénak érezi majd, arról felelősen gondoskodik és anyagi áldozatokat is vállal - áll az indoklásban.

Mivel már a kiírás sem klasszikus felújítási, rekonstrukciós módszerben gondolkodott, valamennyi pályamunka nagy hangsúlyt fektetett a programelemek összekapcsolására, kombinálására. A régészeti skanzen például, amely konkrét épületek rekonstrukciójában gondolkodott, hasonló hangsúlyt fektetett a park nevelő hatására. A parkban megrendezésre kerülő íjász táborok révén elsősorban a gyermekeket szólították meg. A tájház jellegű

projektek visszatérő eleme az ifjúság mozgósítása. Ezt rendszerint egy-egy gyűjtőmunka keretében képzelik el, ahol a falu fiataljai a legidősebb generációt felkeresve folklór emlékeket, tárgyi dokumentumokat gyűjtenek: „(...) új módszert vezetünk be. Ennek alapja, hogy a tárgyi eszközök összegyűjtését, hagyományaink bemutatását nem szakemberekre bízuk – természetesen szakember bevonásával – hanem a fiatalok kreatív szellemiségére alapozunk.”

A felújítási munkák során szintén visszatérő elem az önkéntes segítők köre, akik szaktudást nem igénylő feladatokkal, pl. takarítással, nem csak csökkentenék az építési költségeket, de egyben a munka révén közösségi élményre is szert tennének. Ott, ahol a munka jellege, a műemlék épület komplexitása nem teszi lehetővé a laikusok bevonását, a pályázók rendszerint kiadványokkal, ismertetőikkel kívánják a lakosságot megszólítani. A temetőkapolnáról például alaprajzokat, archív fotográfiákat is tartalmazó kísérfüzetet kívántak megjelentetni, egy országos jelentőségű objektumnál pedig többnyelvű honlap elkészítését vállalták. A pályázó civilek számára a műemléki épület szellemisége egyben gazdasági potenciál is. Volt, aki a felújított tájházat egy több stációs, a környék természeti és kulturális értékeit bemutató túraútvonal kiinduló állomásaként határozta meg, mások ugyanezt az eszközt a fiatalok helykötődésének erősítéséhez, az elvándorlás megakadályozásához kívánták felhasználni.

A kiválasztott projektekben - koránt sem magától értetődő módon - az ifjúság kiemelt célcsoportként jelenik meg. Bár a pályázók rendszerint nyugdíjas szervezetek, láthatóan igyekeznek megszólítani a legfiatalabbakat is. A gyűjtőmunkák alapgondolata, hogy a régi - rendszerint pozitívként beállított - világból az értékeket átmentsék az utókornak. Ebben az intergenerációs transzferben az aktív korosztály sok esetben elsikkad, és egy idős-fiatal párbeszéd bontakozik ki. A nagyobb műemléki épületeknél a formális csatornák irányultsága kevésbé lokalizálható. A többnyelvű honlap potenciális közönsége természetesen a nem magyar anyanyelvű érdeklődők köre, de ezen belül jórészt ellenőrizhetetlen, hogy ténylegesen el is jut-e az információ a címzettekhez. Lényegében hasonló a helyzet a felújítási kísérfüzettel is, amelynek valódi hatása a terjesztés módján múlik.

Mint az eddigiekből is sejthető, az e tevékenységi körre pályázó civil szervezetek nem feltétlenül specialistái a műemléki gondolatnak. A legtöbb esetben egy helyi egyesületről van szó, amely egyéb lokális célok mellett a faluszépítést, a kulturális örökség ápolását is magáénak vallja. A beteg gyermekeket segítő alapítvány profilja is egészen más jellegű, itt az

otthont adó épület jellege sugallta a műemléki gondolatot. Szigorúan véve a műemléki tevékenység határait, nem nevezhető műemléki civil mozgalomnak az a pályázó sem, mely egy régészeti parkot kívánt létrehozni. Az ő célkitűzésük ugyanis a nomád hagyományok felelevenítése: *„alapítványunk fő tevékenysége az ősi magyar kultúra ápolása, ifjúsági táborok szervezése, a honfoglalás kori történelmi eseményekhez kapcsolódó ismeretanyagok népszerűsítése, szabadidős, kulturális programok szervezése gyerekek, fiatalok és családok számára.”*

Általánosságban megállapítható, hogy ritka az a pályázó, amelynek profilja szorosan kötődik az építészethez vagy az urbanisztikai tervezéshez.

1.2. Hagyományőrző oktatás

A Kulturális örökségvédelem tématerületen belül hagyományőrző oktatás kategóriába sorolható a pályázatok 23%-a. A benyújtott pályázatok közül kilencet választottunk elemzésre.

A pályázók az oktatási tevékenységet, illetve ismeretterjesztést elsősorban kiadványok formájában képzelték el, illetve konferenciák megszervezésével. A kiadvány természetesen igen tág műfaji kategóriát takar. A legkomplexebb elképzelés a bukovinai székelyek életét és történetét bemutató anyag, amely könyv és CD kiadványok mellett még dokumentumfilm készítésére is vállalkozott. Egy másik, kifejezetten az építészeti örökségre koncentrálnó anyag inkább könyvformátumban gondolkodott, amelyet szakmai kirándulásokkal, konferenciákkal egészített ki. A hagyományőrző oktatás alapvetően két stratégiát takar. Az elsőbe a már említett két projekt tartozik: itt a saját kincsek megmutatása, láthatóvá tétele a fő cél. A másik esetben a cél kodifikált általános értékek, szakmai metódusok eljuttatása az érdeklődők felé. Ilyen projekt a hazai levéltárak családtörténeti anyagát, kutatási lehetőségeit népszerűsítő vándorkiállítás, a történeti építőanyagok szakkurzusa, a huszár- illetve színésziskola.

A helyi kulturális értékeket bemutató kiadványok éppannyira szolgálják a helyi közösséget, mint a könyvek, hangzó anyagok és filmek fogyasztóit. Jól látszik mindez egy, a székelység tradícióit feldolgozó projektben, ahol a jeles napok felelevenítése, a helyi mesemondó szerepeltetése, a népdalok gyűjtése, begyakorlása komoly közösségépítő feladatokat jelent. A

kiadványkészítés visszahatása szinte valamennyi pályamunkában kimutatható. Egy kisváros értékeit feldolgozó kiadvány szemléletesen mutatja ezt a gondolatot: *„Szeretnénk a város építészetével foglalkozó hivatalt, az építőipari szakembereket is megkeresni, és a figyelmüket felhívni ezekre az épületekre. Segítséget adni az épületek homlokzatának helyreállítási munkálataihoz.”*

A második csoportba tartozó projektek esetében - ahol a cél nem a bemutatkozás, hanem egy speciális tudás továbbítása - kevésbé érzékelhető ez a fajta visszacsatolás. Itt az oktatói tevékenység áll a középpontban. Az amatőr családfakutatást népszerűsítő vándorkiállítás például a középiskolás diákokban kívánja felébreszteni a történelem iránti fogékonyságot. Míg a műemléki szakkurzus a hagyományos anyagok tulajdonságait, kezelési elveit kívánja bemutatni az építőiparban tevékenykedők részére.

A kiadványok célcsoportjának meghatározása a legtöbb pályázatban nem történik meg, vagy ha igen, az a helyi közösséget jelenti. A kisváros értékeit bemutató kiadvány például elsősorban a történeti épületekben élőket kívánta megszólítani, az ő gondolkodásukat kívánta formálni. A székelységről készülő film és CD kiadvány minden valószínűség szerint az értelmiségi fogyasztók szűk csoportjához jut el, legalábbis, ha a terjesztői csatornák működőképeseek.

Jóval egyszerűbb a célcsoport lehatárolása az oktatási, nevelési projektekben. A huszár hagyományok ápolására szakosodott egyesület például kifejezetten az utánpótlás-nevelést tűzte ki a projekt céljának. A tagtoborzás így elsősorban a helyi fiatalokat kívánta megszólítani. Egy alternatív színházi társulat szintén az ifjúság aktivizálására tett kísérletet. A projekt komoly újdonsága, hogy a civilek által ritkán megszólított korosztályt, nevezetesen a középkorúakat is bevonja: *„Fontosnak tartjuk, hogy biztosítsuk a gyerekek, diákok számára a folytatás lehetőségét, így másik célcsoportunk az egyetemista, illetve oktatásból kikerülő fiatal felnőtt réteg.”* A felnőttoktatást tüzték zászlajukra a műemléki szakkurzus szervezői is, miközben a családfakutatás népszerűsítésekor elsősorban a gimnazista korosztály állt a középpontban. Végül, de nem utolsó sorban képviseltették magukat a kifejezetten szervezetépítési projektek is. A kihálófélben lévő népi mesterségeket gyűjtő programban a hagyományok szétaprózódott tudásjainak integrált szemléletű fejlesztése volt a cél.

A pályázók egyik csoportja a helyi kulturális egyesületek körébe tartozik. A falusi környezetben jellemzően egy-egy népdalkör, citerazenekar képezi a tevékenység magját. A kulturális örökséget ezek az egyesületek főként a népi tradíciók ápolásában, felelevenítésében látják megvalósítani. A népi hagyományok témakörében pályázók között azonban akad országos lefedettségű ernyőszervezet is. A kulturális örökség másik vonulata a történelemhez kapcsolódik. Több kisebb civil szervezet specializálódott a helyi építészeti értékek ápolására. Főként a városokban, ahol a tradicionális polgári kultúra ápolása nem rendelkezik olyan infrastruktúrával, mint a falvakban a népi hagyományoké, az építészeti értékek kerülnek az érdeklődés középpontjába. Itt is megfigyelhető a kevésbé professzionális helyi csoportosulások és az országos szervezetek kettőssége. A pályázók harmadik csoportja kulturális örökség alatt a történeti hagyományok egy speciális szeletét értette. A lovas bandérium utánpótlására és a családfakutatás népszerűsítésére beadott pályázatok mögött megint csak a helyi és az országos egyesületek dichotómiája mutatkozik meg. Előbbi ugyanis egy kisvárosi egyesületként éppúgy feladatának tekinti a hagyományápolást, mint a közösségi élet egyesületi formában történő előmozdítását. Utóbbi ellenben egy történeti segédtudományt művelő főállású szakemberek szövetsége. Náluk nem annyira a belső kohézió erősítése, hanem a szakma népszerűsítése, a széles értelemben vett laikus közönséggel való kapcsolattartás áll a középpontban. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a helyi hagyományörző csoport az országos szakmai szövetség potenciális partnere.

1.3. Közösségfejlesztő hagyományörző programok

A közösségfejlesztő hagyományörző projektek aránya a tématerületen belül 19 százalék, a beadott pályázatok közül hét került kiválasztásra elemzés céljából.

A közösségfejlesztő hagyományörzés alatt a pályázók elsősorban a magyar népzenei és néptánc hagyományok ápolását, az ezen hagyományokat felkaroló helyi szervezetek összefogását értették. A távlati cél gyakorta a közösségi értékek, elsősorban a nemzeti öntudat ápolása volt: *„Célunk a tervezett műsorsorozat révén a hazai és határon túli magyar lakosságnak megmutatni azokat a kulturális értékeket, amelyek hozzájárulnak a nemzeti öntudat erősítéséhez, kulturális örökségünk ápolásához, megőrzéséhez.”* A véletlenszerűen kiválasztott projektek közül csupán minden harmadik vállalt fel más tematikát, és csupán

egyetlen elképzelés volt, amelyik nem magyarországi tradíciókat kívánt megőrizni. Ez a projekt a magyar-afrikai kapcsolatok elmélyítését, a fekete kontinens hazai megismertetését tűzte ki céljául. A hagyományápolásnak itt is felbukkannak a szellemi mozgatórugói, ám azok jellemzően nem a nemzeti önazonosság, hanem a tolerancia köré épülnek. „*Célunk a Szahara népei kultúrájának, történetének, életének bemutatása a multikulturalitás jegyében, a tolerancia növelése, az afrikai népek megismerése érdekében.*”

A nem népzenei projektek között ott találjuk a más témakiírásokban is felbukkanó honfoglalás kori kultúrát felelevenítő, újratereztető mozgalmakat, illetve a hazai borkultúra ápolására szakosodott civileket. A nevelő, jellemformáló jelleg természetesen ezekben a projekteken is felbukkan, úgymint a „*társadalmi összefogás erősítése, egymás értékeinek megismerése, egymástól tanulás megtanulása, előítéletektől mentes társadalom kialakítása, fogyatékosokkal élők (testi vagy szellemi) elfogadása, segítése, a vidéki élettér védelme stb.*”

A hagyományőrzés elsősorban népzene, néptáncot jelent, és az ezen hagyományok kapcsán fellelhető tárgyi és szellemi néprajzot. Nem véletlen, hogy a pályázatok közül több is közvetlenül kapcsolódik neves zeneszerzőink munkásságához. Az egyik a Bartók Béla által felkeresett községeket kívánta szellemi hálózatba szervezni, a másik a Kodály Zoltán emlékére konferenciák, ösztöndíjak kihelyezését tartotta szükségesnek. Utóbbi pályázat egy már jól működő tudományos műhelyhez kapcsolódott, akárcsak a további, kisebb pályázatok, amelyek egy-egy néptánc csoport vagy éppen országos egyesületi hálózat bázisára alapozva kívánt projekteket megvalósítani. A néptánc csoport országos turnéját egy helyi média közvetítette volna, míg az országos egyesület a már évek óta bejáratott programjaihoz (fesztiválok, képzések, gyűjtések stb.) kérte az Alap támogatását.

A közösségfejlesztő hagyományőrző programok legegyszerűbb formájában a rendszeresen megjelenő programelemekben, úgymint a találkozókban, konferenciákban, évkor ünnepekben jelennek meg. Ilyen programelemet minden pályázatban találhatunk, azonban eltérő súllyal. Volt olyan pályázat, amelynek a gerincét a közösségi összejövétel, illetve összejövetelek alkották, máshol azonban az összejövétel csupán egy volt a számtalan programelem közül. Mivel a legtöbb pályázó már évek óta bejáratott programjaihoz kívánta igénybe venni az Alap támogatását, a pályázatokban rendszerint jóval több programelem került felsorolásra, mint amihez ténylegesen is kérték a támogatását. Egy országos népművészeti egyesület például - amelynek tagszervezetei az ország másfélszáz pontján vannak jelen - feladatának vallja a

gyűjtéstől, tudományos munkától a képzésen át az előadói művészetig a hagyományörzés szinte teljes palettáját. Az Afrikát bemutató programsorozat a média szinte valamennyi műfaját felhasználja: így terveztek gasztronómiai napokat, táncbemutatót, rajversenyt, fotókiállítást, szakmai előadásokat. Az ismeretterjesztés valamilyen formája megint csak olyan programelem, amelyik a pályázatok többségénél fellelhető. A legtöbben szakmai előadókat kívántak felkérni, de ismeretterjesztő füzetek kiadására is többen vállalkoztak. A Kodály találkozóról interaktív DVD-t kívántak megjelentetni a pályázók. Ugyanebben az anyagban szerepel az archiválás és a gyűjteményrendezés, mint előkészítő programelem.

A célcsoport meghatározásakor a pályázók több esetben általános megfogalmazásokkal éltek, mint pl. *„minden érdeklődő”*, a *„népművészetért tenni akarók”*, stb. *„A célcsoport elsősorban a kultúra, a népzene és a néptánc iránt fogékony rétegek. A szélesebb célcsoportot a hazánkban és a szomszédos országokban élő, népi hagyományokat tisztelő magyar lakosság alkotja.”* A szűkítés során előszeretettel fordultak a fiatalabb korosztályok felé, különösen a gyermekekhez. *„A megcélzott réteg elsősorban a gyermekek és a fiatalok, de minden korosztályra számítunk.”* Nem egy helyen felbukkan a gondolat, hogy a szülőket-nagyszülőket a gyermekeken keresztül kívánják bevonni a projektbe.

Akad azonban olyan program is, amelyik igen pontosan lehatárolt célcsoportot határozott meg. A Kodály találkozót például egy előkészítő pályáztatás előzte meg, hogy az alapítvány által a legkiválóbbnak tartott zenepedagógusok, előadóművészek vehessenek részt a DVD kiadvánnyal is megtámogatott jubileumi ünnepségen. Míg a borvidékeket bemutató, ott szakmai találkozót rendező alapítvány elsősorban a helyi pincészetekkel kívánt együttműködni. A szakmai napokat azonban minden esetben össze kívánta kötni a nagyközönségnek szóló programokkal is, így - akár csak a népzenei műsoroknál - az előre nehezen definiálható laikus érdeklődők is részt vehettek a tervezett programokon.

Ebbe az altípusba tartozó projektek esetében erőteljesen kötődött a megpályázott feladat a szervezet szakmai alaptevékenységéhez. Ennek oka abban keresendő, hogy a népzenei, népművészeti hagyományok ápolása hazánkban közel száz éves múltra tekint vissza, és a táncház mozgalom révén már a hetvenes években kezdtek kialakulni a civil szféra önszerveződő jegyei. Utóbbi gyökerekre egyébiránt az egyik pályázó is hivatkozik.

Elmondható, hogy a programok egy-egy speciális tudásra épülnek. A Kodály találkozót egy széles körben elismert szakmai tömörülés szervezte, az afrikai bemutatkozást egy erre a témakörre specializálódott civil mozgalom, a néptáncbemutató turné egy városi néptáncgyűtteshez kötődik. A pályázókról tehát elmondható, hogy elsősorban szakmai alapon szerveződnek, és ha ernyőszervezetről is van szó, annak profilja rendkívül letisztult. Igaz, maga a hagyományörzés sok esetben maga is kikényszeríti az összetettebb tevékenységi profilt. Így például a népzenei hagyományok ápolása sok esetben kiegészül a helyi folklór elemek gyűjtésével, a népzene létrehozó, egykori paraszti közösségek életmódjának bemutatásával, megismertetésével.

1.4. Értékleltár

Az értékleltár tevékenységi terület megpályázása a pályázó szervezetek 12%-ára volt jellemző, az ezen altípusba sorolt projektek közül hatot elemzünk részletesebben az altípus jellegzetességeinek mélyebb feltárása érdekében.

A helyi civil mozgalmak előszeretettel fordultak ehhez a témakörhöz, hiszen létrejöttük motivációja gyakorta éppen a kiírásban is szereplő tevékenység megvalósítása. A pályázatok egyik csoportja ezért egy-egy helyi néprajzi, táji sajátosság feltérképezése, megőrzése volt. Ilyen például a csipkeverés hagyományainak felélesztése, a Tokaji borvidék értékeinek feltárása és bemutatása, vagy egy-egy város nevezetességeinek, neves eseményeinek összegyűjtése. A módszertan igen változatos: a bemutató jellegű tájháztól, a dokumentumfilm sorozaton át a könyvmonográfiáig terjed. A kiválasztott módszer egyben meghatározza a projektek jellegét is. Így az értékleltár egyik esetben egy városi televízióban bemutatásra kerülő riportsorozat, más esetben tudományos-ismertterjesztő könyvet, kiállítótermet, internetes portált takar. Ilyen értelemben ezek a pályázatok ún. célprojektek, amelyek valamilyen materiális értéket hoznak létre.

A pályázatok másik csoportja szolgáltató jellegű, úgymint turisztikai hálózatfejlesztés vagy adatbázis kezelés. Utóbbi elképzelés egy kiemelten fontos területet érint, nevezetesen a hazai

dokumentumfilmeket. A mozikban és a televíziókban szinte elérhetetlen hazai filmgyártás archívuma egy interneten is elérhető keresési robot révén - a jogi feltételek kialakítása után - kölcsönzési rendszert kívánt megvalósítani. A dokumentumfilm-archívum a könyvtári rendszerek mintájára, de annál rugalmasabb rendszerben szolgálja majd a művelődési életet.

A materiális célprojektek értelemszerűen egy-egy kiadvány, filmsorozat, kiállító terem köré szervezve épülnek fel. Az értékleltárak elkészítése azonban a készterméknél is fontosabb szellemi termék, amely többlépcsős szelektációs folyamat eredményeként jön létre. Ezt illusztrálja a következő részlet az egyik pályázó anyagából: *„(1) A helyi emlékezet számbavétele (mi az örökségem, hol találom, hogyan ismerhetem meg. (2) A helyi kulturális örökség értelmezése (mit tartok belőle fontosnak, mi az, ami a múzeumi megőrzést szolgálja, mit tudok a helyi közösségekben továbbörizni, hogy illesztem a mai életembe). (3) Örökségvédelmi feladatok meghatározása (a megtartás és továbbadás formái, helyi oktatás, művészeti csoportok, szakkörök, közösségek szerepe). (4) Az örökségvédelemmel kapcsolatos helyi, regionális stratégiák, kapcsolatok kialakítása, országos érdekérvényesítés.”*

A csipkeverés felelevenítése, a kiállító terem kialakítása pedig éppúgy felfogható egy közösségépítő programnak, mint hagyományápolásnak, hiszen a munkamódszereket még ismerő, 15-20 idős ember összefogásán nyugszik.

A szolgáltatás jellegű projektek jellegüknél fogva eleve többrétegű tevékenységben kellett, hogy gondolkozzanak. A dokumentumtár kialakításakor olyan technikai részfeladatokat kellett megoldani, mint az archiválás jogi és műszak részletei, a kölcsönzés feltételeinek tisztázása. A projekt több lépcsőben felépítve veszi számba a feladatokat az archiválás feltételeinek a javításától, az állományfejlesztésen, a hozzáférés javításán, a szolgáltatás bővítésén át a láthatóság növelésig. Utóbbiba tartozik a klasszikus promóciós csomag, a szórólap és a rendezvényeken való megjelenés. Lényegében a promóciós feladat áll a középpontjában a falusi turisztikai egyesület programjának, amely a meglévő értékek összefogását, közös felépítését tartotta legfőbb feladatának.

A helyi értékleltárak legfontosabb célcsoportja maga a helyi közösség. Ahogyan az országos jellegű hagyományörző kezdeményezések a nemzeti öntudat ápolását, a szolidaritást, toleranciát, úgy ezen projektek a lokális közösségfejlesztést tartják szellemi feladatuknak. A közösségépítés alapja a helyi tudás kialakítása, amely éppúgy kötődhet például a már elfeledett hajózási tradíciók bemutatásához, mint a még élő, de már kihalófélben lévő kézművesség életben tartásához.

A helyi szereplőket rendszerint részletesen is felsorolják a pályázatokban, úgymint helyi szolgáltatók, helyi civil szervezetek, helyi önkormányzatok, lakosság. A helyi értékleltárak közvetett célcsoportját a kirándulók, turisták adják, noha az ő elérésük rendszerint a projektek legbizonytalanabb eleme. Érdekes, számszerűsített arányokat is tartalmazó célcsoport-táblázat készült a megyei falusi turizmus összefogását megvalósító, mintánkba került projekthez. Ebből kiderül, hogy a helyi lakosság és a vendégek, turisták aránya 2:1-hez, azaz még egy kifejezetten turisztikai jellegű programnál is a helyi lakosság áll a középpontban. Árnyalja azonban a képet a részletező áttekintés, miszerint elsősorban a helyi civil szervezetek, a gazdák, őstermelők, kézművesek, vendégfogadósok, kisvállalkozók és a kereskedők bevonását tartja feladatának a projekt. Végezetül sajátosan rétegízlést szolgál ki a dokumentumtár. A célcsoportnak itt nem is annyira a meghatározása, mint inkább elérése a fő feladat, hiszen az e témák iránt érdeklődők nem köthetők konkrét térséghez, településhez (még akkor sem, ha tudjuk, hogy a nagyvárosokban relatíve többen érdeklődnek az ilyen témák iránt).

Az ezen tevékenységi körre pályázó szervezetek többsége helyi honismereti tömörülés. Céljaik főként a helyi hagyományok, történeti értékek feltárása, bemutatása és közvetítése: *„Fő feladat a fiatalokkal a hagyományok megismertetése, ápolása a múlt tiszteletének megtanítása.”*. Ezek a helyi kis szervezetek rendszerint nem rendelkeznek anyagi bázissal, lelkes amatőrökből állnak. Van azonban köztük olyan is, amelyik helyi televízióként néhány fős állandó stábbal rendelkezik. Hatókörét tekintve a sorból kiemelkedik a dokumentumfilm-archívum pályázat, amelyet magasan kvalifikált szakemberek működtetnek. A budapesti központú szervezetnek állandó székháza van, bemutatóteremmel, tároló helyiségekkel. A szakmai kuratórium emellett országos filmes pályázatokat is meghirdet, amelyre több száz pályamű szokott érkezni.

1.5. Helyi és térségi örökségalapú fejlesztések

A helyi és térségi örökségalapú fejlesztések, melyekbe a természeti örökség tevékenységi körre íródott pályázatokat is besoroltuk, az ezen tématerület összes beadott pályázatának 17 százalékát teszik ki. A pályázatok közül nyolc került kiválasztásra.

A kulturális örökség térségfejlesztési eszközként való felhasználása kevés gazdasági jellegű elképzelést tartalmazott. A pályázók elsősorban a közösségi identitás erősítését, a tolerancia növelését tartották a kulturális örökség ápolása által elérendő célnak. A legjellemzőbb az a tolerancia-program, amely egy 10 helyszínre tervezett roma előadást tartalmazott. A főként hátrányos helyzetű településeken bemutatott előadások a kultúra segítségével kívánták orvosolni a meglévő feszültségeket. *„A cél pozitív roma kép kialakítása, cigány és nem cigány lakosság társadalmi mobilizációja egy szerencsés találkozón keresztül.”* Az egymás elfogadása azonban nem korlátozódik a nemzetiségi, etnikai hovatartozásra. Egy városi parkot felújítani kívánó kezdeményezés a fiatalok és az idősek közös találkozási pontját szeretne volna kialakítani. *„Célunk a generációk találkozója: szépkorú és fiatal számára egyaránt, az egymás megismerésére és egymástól való tanulás.”* A program szociális jellegét is hangsúlyozza, hiszen kiemeli, hogy az új park *„szociális és anyagi helyzettől függetlenül egyenlő esélyű hozzáférést biztosít”* mindenki számára.

A legtöbb pályázó azonban nem a társadalmi csoportok közötti párbeszédet, hanem a helyi identitás megerősítését látta a kulturális örökségben. Egy vidéki kisvárosban például a tanösvényeket, túrákat és faluházat kívántak megszervezni, máshol 1848-as emlékmű szolgálta volna a helyi közösség lelki megerősödését. A legérdekesebb talán az a gondolat volt, amelyik a helyi gasztronómiai értékeken keresztül szólította meg a helybelieket és a turistákat. A megépítendő kemence mögötti ötletet a szervezők a következőképpen fogalmazták meg: *„A projekt hosszú távú célja, hogy egy elégedett, magára büszke, önmagát ellátó, egészséges helyi közösséget hozzunk létre.”*

A kulturális örökség általában kézzelfogható értékeként jelenik meg a pályázatokban, kevesebben hivatkoztak a szellemi örökség értékeire. Ennek oka talán abban rejlik, hogy egy

pályázat során az előbbi könnyebben konkretizálható, könnyebben mérhető teljesítményt takar. Az egyik pályamű ezt a következőképpen fogalmazta meg: *„Projektünk megvalósulásával nem titkolt szándékunk egyfajta nézőpont- és szemléletváltás előidézése a városlakók részéről, továbbá az igény megteremtése a minőségi kulturális programok és időtöltés iránt. Ezek a pályázat elsődleges, ám kevésbé mérhető eredményét képezik.”* A projekt során az ötletgazdák a gyermek korosztályt megcélözva szemléletformáló, művészeti alkotások készítésére, színelőadások szervezésére szólították fel a város iskoláit. Egy másik pályázat, amely szintén a helyi - elsősorban építészeti és természeti - értékek megismertetését tűzte ki céljául, klasszikus klubtevékenységben gondolkodott: szakkörökben, kirándulásokban, klubteremben, ahol az összegyűjtött emléktárgyak is kiállíthatóak lennének.

Különösen érdekesek azok a projektek, amelyek valamilyen országosan is ismert műemléki környezet megújításán fáradoztak. Az egyik középkori emlékünkhöz előtti kert felújításáról a pályázatban főként alapelveket olvashattunk, mint pl. az agoraszerűen kialakított padok, pódiumok, növénybútorok. A pályázat azonban nem részletezi, hogy mindez hogyan harmonizálna a történeti kert meglévő értékeivel. Természetesen maga a pályázat nem a konkrét fizikai megvalósításban, hanem az ezáltal elérhető közösségfejlesztésben látta legfőbb feladatát. Akárcsak a kemenceépítő projekt, amely elsősorban apropót és helyszínt teremt egy társadalmi cél megvalósításához: *„(...) célunk, hogy a magyar paraszti étkezési kultúrát felelevenítsük a tervezett kemencés udvarban.”*

A gyermek korosztály ennél a pályázati altípusnál is kedvelt aktivitási pont. Főként a települések értéknpszerűsítő programjaiban az iskolások tekinthetők az elsődleges célcsoportnak. A civilek rendszerint úgy látják, hogy a városlakók nincsenek tisztában saját épített és természeti értékeikkel. Céljuk ezért egyfajta szemléletformálás, mint amilyenre a környezetvédelmi projekteknél számtalan példát találunk. Mivel a szemléletformálást a legkönnyebb ott elkezdni, ahol még nem alakultak ki az életvezetési stratégiák, szinte természetes, hogy a civilek előszeretettel fordulnak a gyermekek felé: *„Belátható célunk az, hogy a gyerekek felismerjék városunk épületeit, szobrait, a városunk lakói, tudják, hol és milyen gyűjtemények találhatóak a falak mögött (...) és el tudjanak igazítani egy városunkba tévedt embert a Bazilikához.”*

A gyermekprogramok között ott találjuk a klasszikus testvérvárosi, testvériskolai találkozót, a vetélkedőt és a művészeti programokat is. Szintén a fiatalok felől közelít a témához, de a család és nem az iskola keretében gondolkodva, egy kiválasztott városi parkmegújítási projekt. Itt egy korábban - a pályázat megfogalmazása szerint - drogos fiatalok által megszállt zöldövezetet kívántak rehabilitálni. A pályázatból kiolvasható, hogy a gyermekbarát város az, amelyik végeredményben a felnőtteknek is kellemes környezetet jelent. Így a célcsoport a következő koncentrikus generációs modellt építi fel: *„(1) 3-6 éves korosztály: családdal. (2) 6-10 éves korosztály: családdal, óvodával, iskolával, szociális szférában tevékenykedő civil és önkormányzati szervezettel. (3) 10-14 éves korosztály: csoportosan, iskolával, családdal szociális szférában tevékenykedő civil szervezettel, saját fizikai képességeink kipróbálásával. (4) Hátrányos helyzetűek: szociálisan, illetve fogyatékkal hátrányosan élő személyek, csoportok, valamint azokat segítő szervezetek, intézmények valódi közösségi integrálása. Másodlagos célcsoport: 14-24 éves korosztály, egyedül, barátokkal, interaktivitással, fiatalok számára is tartalmaz időtöltéssel, szülők és nagyszülők, Pécsre látogató turisták.”*

Hasonló családcentrikus gondolkodásmód jellemzi a kemenceépítő projektet is, bár itt a turizmus hangsúlyozottabban jelenik meg. A projektgazdák elképzelése szerint a másfélezer fős kistépülésen a sajátos gasztronómiai tudás idővel gazdasági potenciává is válhat, hiszen a természeti táj már ma is számtalan látogatót vonz a térségbe, a sajátos házi koszt kínálata pedig jövedelemforráshoz juttathatja majd a vállalkozóbb kedvűeket.

Az e témában pályázók szinte valamennyien kisebb helyi civil kezdeményezések voltak, amelyek valamely - főként művészeti tevékenységre - specializálódtak. A művészeti csoportok, kézműves egyesületek kínálata, szakmai tudása volt az, amelyre a projekteket felépítették. A művészeti alapítványok mellett találunk kifejezetten pedagógiai, ismeretközlő céllal létrejött tömörüléseket is. Például a múzeumpedagógiai reformokat célul kitűző alapítvány Alaphoz benyújtott projektje tökéletesen illeszkedik eddigi profiljába. A pályázatokat készítő másik civil csoportra inkább a helyi beágyazottság, semmint a szakmai elhivatottság, illetve professzionalizmus a jellemző (természetesen a civil mozgalmaknál a professzionális-laikus választóvonal nem jelent minőségi különbséget). A helyi csoportok célkitűzései között előkelő helyen szerepel a természeti és kulturális értékek védelme, de emellett felvállalnak minden, a település szellemi életét megpezsdítő szervezési feladatot is.

Igen jellemző például, hogy a helyi kulturális egyesület gondozza a testvérvárosi kapcsolatokat.

1.6. Egyéb kulturális és örökségvédelmi programok

Az egyéb kulturális és örökségvédelmi programok adják az ezen tématerület pályázatainak 14 százalékát. Elemzési célból hét pályázatot választottunk ki véletlenszerűen.

Az egyéb altípusba sorolt projektek igen színes műfaji palettát jelenítenek meg. Közös azonban bennük, hogy szinte valamennyi egy általános, ha úgy tetszik elméleti szintű problémamegoldásra törekszik. A helyi jellegű kezdeményezésekkel ellentétben az ide beérkező ötletek nagytérségi modellekben gondolkoznak. Az egyetlen kivételt egy kisvárosi fűvőszenekar jelenti, amely sérült gyermekek bevonásával kívánt nyári koncerteket szervezni a településen. Míg például az értékvédőket összefogó tömegszervezet saját, már működő hálózatának korszerűsítését, kiadványainak bővítését, az információáramlás felgyorsítását tekintette feladatának. A nyugati határvidéken kialakítandó virtuális „mini állam” ötlete egy aprófalvas térségbe próbált lendületet vinni, egy stratégiai terv és modell kidolgozása révén. Hasonló átfogó koncepció elkészítésére vállalkozott egy másik civil szervezet, ezúttal azonban nem egy kistérségre, hanem a teljes Dél-Dunántúlra. Volt olyan pályázó is, amely a nemzeti alaptantervhez kapcsolódóan iskolák számára kívánt alternatív környezetkultúra nevelési csomagot kidolgozni, mások a hazai várromok hasznosításának 21. századi alapelveit igyekeztek tisztázni. A legspecifikusabb azonban az a pályázat volt, amelyik gombfoci egyesületek létrehozását ösztönözte Magyarországon, Szlovákiában és Romániában. A szervezők nem kisebb célt fogalmaztak meg, mint a sport által a nemzetiségi tolerancia növelését: *„A szlovák-magyar és román-magyar kormányzati szinten tapasztalható politikai nézetkülönbségek sajnálatosan kihatnak a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek helyzetére, melynek negatív hatását a magunk eszközeivel csökkenteni kívánjuk.”*

Az elvégzendő feladatok szinte minden esetben szellemi innovációk formájában jelennek meg. Maga a zenélés is ilyennek tekinthető, de különösen a fejlesztési koncepciók,

ötletbörzék számítanak annak. Például a már említett értékvédőket tömörítő országos szervezet lényegében egy már működő modell elmélyítését kívánta megvalósítani. A programelemek egy koordinációs szervezet repertoárját testesítik meg: levelezési listák, nyomdai kiadványok, honlap-információk. Az aprófalvas vidékfejlesztés szintén a szervezetépítésen alapul, de számos konkrét elem egészíti ki. Közülük jó néhány elemet már a pályázat is megemlíti, mint a nyitott porták hálózatának megszervezését, a kaláka programokat, a hagyományos biogazdálkodási módszerek népszerűsítését, a tájépítész konferenciát, fesztiválokat.

A gombfoci népszerűsítését célul kitűző projekt egyszerre kíván szervezetépítési és örökségvédelmi eredményeket elérni. Utóbbi esetben a legfontosabb feladatának azt tekinti, hogy az UNESCO ismerje el a sportágat, mint az emberiség szellemi örökségének a részét. Előbbivel kapcsolatban olyan helyeket kíván létrehozni, ahol a fiatalok rendszeresen művelik a gombfocit: *„A projekt megvalósulása egy meghatározott számú új civil közösség létrejöttét fogja eredményezni, ahol a játék művelésével e magyar hagyományok őrzését valósítjuk meg a Kárpát-medence területén.”*

A szakmai anyagok célközönségét rendszerint a döntéshozók alkotják. A stratégiai tervek csak akkor válhatnak operatív anyagokká, ha azokat az önkormányzatok, műemléki szervezetek, hatóságok elfogadják. A következő idézett pályázat célcsoport-rendszere némi módosítással, lényegében valamennyi stratégiai terv esetében hasonló felépítést követett: *„(1) az épített kulturális örökség védelmében érdekelt önkormányzatok. (2) Az épített kulturális örökség felújításában érdekelt vagy érdekeltté tehető vállalkozók és a civil szféra képviselői. (3) Az épített kulturális örökségnek helyt adó közösség (falu-város). (4). Építészek, építőmérnök és településmérnök hallgatók, - az épített kulturális örökséggel foglalkozó oktatók, szakemberek.”* Természetesen ott, ahol nem az épített környezet, hanem a természeti örökség állt a középpontban, az építészek helyett a gazdálkodók, erdőmérnökök képezték a megszólítandó szakmai csoportot.

A projektek másik jelentős csoportja a helyi közösségfejlesztést tarja kiemelt feladatának. A fúvószenekar, amelynek előadásaira a fogyatékkal élő fiatalokat is meginvitálják - mint zenészeket - kétségtelenül ilyen, a kisváros szellemi és kulturális életét megpezsdítő

csoporthoz számít. A gombfoci közösségek elgondolói előtt pedig egy megélénkítő klubélet ideálja jelenik meg: „*tapasztalok alapján állítjuk, hogy amikor az e célra létrejött közösségek tevékenysége kialakul, működése megszilárdul, akkor már idősebbek is csatlakoznak hozzá. Egy ilyen jó hangulatú közösségbe a fiúk elhozzák barátnőiket, az idősebb urak pedig unokáikat játszani, amitől a kezdeményezés végül jelentősen kiszélesedik.*”

A pályázó szervezetek háttéréről elmondható, hogy a vizsgált szervezetek között két olyan országos szervezet is van, amelyik szakterületén belül a legnagyobb súlyúnak számít. Érthető, ha ezen szervezetek szakmai felkészültsége, eddigi tevékenysége komoly biztosítékot jelent. Nem utolsó sorban országos hálózatuk révén viszonylag nagyszámú önkéntest tudnak mozgósítani, vagy legalábbis elérni, informálni. Ilyen értelemben az általuk megvalósított projektek határfoka jól kalkulálhatóan magas. Kevésbé ismertek azok a kisebb szakmai csoportosulások, amelyek egy-egy térség vagy problematika (pl. műemlék felújítás) kezelésére jöttek létre. Bár ezen szervezetek számszerűsíthető háttére rendszerint nem túl magas, a mozgósított tudásvagyon viszonylag jelentősnek mondható. Végül a pályázók harmadik csoportját képezik az amatőr csoportosulások, amelyek hajszálerekként tartják a kapcsolatot a helyi lakossággal. Civil mozgalmak esetében szerepük egyáltalán nem elhanyagolható, hiszen személyükben rendszerint velük találkozik egy-egy város vagy régió lakossága.

1.7. Összegzés - a tématerület pályázatainak főbb jellemzői

- A kulturális örökség alatt a pályázók jellemzően három tématerületet részesítettek előnyben. Az első az épített és természeti környezet, a második a néphagyomány, a harmadik pedig a történeti hagyományok.
- A sok pályázat esetében megjelenő műemléki felújítás sosem jelenik meg öncélként. A pályázók rendszerint a helyteremtés eszközt látják egy-egy régi épület megújításában.
- A kulturális hagyományok megelevenítése mögött a pályázók egy-egy szellemi érték megvalósításának lehetőségét látják: így például a nemzeti önazonosságot, a toleranciát, a másság elfogadását, a generációk közötti párbeszédet.

- A kulturális értékek ápolása jellemzően két stratégiát követ. Az egyik az értékek révén a közösség belső kohézióját kívánja megtámogatni, a másik egy-egy értéket kíván a laikusok felé közvetíteni. Utóbbi esetben gyakori probléma, hogy a célcsoport nehezen határozható meg, illetve nehezen elérhető.
- A hagyományörző oktatásra pályázók az oktatási tevékenységet, illetve ismeretterjesztést elsősorban kiadványok formájában képelték el, illetve konferenciák megszervezésével. Számos projekt esetében azonban valamilyen speciális tudás továbbítása volt a legfőbb cél.
- A közösségfejlesztő hagyományörzés alatt a pályázók elsősorban a magyar népzenei és néptánc hagyományok ápolását, az ezen hagyományokat felkaroló helyi szervezetek összefogását értették. A távlati cél gyakorta a közösségi értékek, elsősorban a nemzeti öntudat ápolása volt.
- Az értékleltár altípusba sorolt pályázatok egyik csoportját egy-egy helyi néprajzi, táji sajátosság feltérképezése, megőrzése adta, míg a pályázatok másik csoportja szolgáltató jellegű, úgymint turisztikai hálózatfejlesztés vagy adatbázis kezelés. A helyi értékleltárak legfontosabb célcsoportja maga a helyi közösség.
- A kulturális örökség térségfejlesztési eszközként való felhasználása kevés gazdasági jellegű elképzelést tartalmazott. A pályázók elsősorban a közösségi identitás erősítését, a tolerancia növelését tartották a kulturális örökség ápolása által elérendő célnak. A legtöbb pályázó azonban nem a társadalmi csoportok közötti párbeszédet, hanem a helyi identitás megerősítését látta a kulturális örökségben.
- Az egyéb altípusba sorolt projektek igen színes műfaji palettát jelenítettek meg, közös azonban bennük, hogy szinte valamennyi egy általános, elvi szintű problémamegoldásra törekszik.

2. A Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerület pályázatainak elemzése

A Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerületre benyújtott 569 pályázatból 57 pályázat került kiválasztásra. Tevékenységtípusok mentén 5 fő típust különítettünk el, mint

1) új módszer bevezetése és terjesztése, 2) szociális és egészségügyi területen megvalósítandó szolgáltatás, 3) közösségfejlesztés, 4) tanoda típusú, illetve egyéb oktatási tevékenység, ismeretterjesztés és 5) egyéb, máshova nem sorolható szociális és egészségügyi programok.

Az új módszer bevezetése és terjesztése tevékenységi terület alá olyan pályázatokat soroltunk be, amelyek jellemzően valamilyen új, saját fejlesztésű vagy nemzetközi módszer hazai gyakorlatba való bevezetését és/vagy terjesztését tűzték ki célul, tehát a módszertani újtásként értelmezett tevékenységi kategória jelen esetben nem a projekt-innovativitást fedi le. Az innováció azonban az összes tevékenységtípus esetében vizsgálati szempont kettős értelemben is: egyfelől, hogy a pályázó szervezet a megvalósítandó projekt innovativitását hogyan magyarázza, másfelől pedig beszélhetünk-e az adott szakterületre kihatóan változást indukáló projektről. A közösségfejlesztés tevékenységtípusba soroltuk az ún. szociális akciókat is, amelyek a klasszikus közösségi munkának egyik válfaját adják, de külön tevékenységtípusnak nem tekinthetjük, hiszen ezen pályázatok száma meglehetősen alacsony. Azokat a pályázatokat, amelyek - nem társadalmi akció keretében - valamely kirekesztett társadalmi csoport beilleszkedését kívánják célozni az egyéb szociális és egészségügyi programok közé soroltuk, mivel ezek céljaiban kevésbé egzakt módon fejezik ki, hogy mire irányul az adott projekt és valójában mely célcsoport érdekeit kívánja szolgálni. Szintén az egyéb kategóriába sorolódtak például az információszolgáltatásra, kommunikációs anyagok kidolgozására és terjesztésére, vagy a szervezetfejlesztésre íródott pályázatok is.

Tevékenységtípusok mentén az alábbiak szerint választottuk ki az 57 pályázatot.

2. számú táblázat: Mintavétel szempontjai

Tevékenységtípus	Db összesen	Ezen belül	
új módszer bevezetése és terjesztése	9	Budapest	4
		megyeszékhely	3
		város	1
		falu	1
szociális és egészségügyi	10	Budapest	3

területen megvalósítandó szolgáltatás		megyeszékhely	3
		város	3
		falu	1
közösségfejlesztés	10	Budapest	3
		megyeszékhely	2
		város	3
		falu	2
tanoda, oktatási tevékenység, ismeretterjesztés	21	Budapest	7
		megyeszékhely	8
		város	2
		falu	4
egyéb szociális és egészségügyi programok	7	Budapest	3
		megyeszékhely	2
		város	1
		falu	1
Összesen	57		57

A nyerési esélyeket figyelembe véve 6 nyertes és 51 nem nyertes pályázat került a teljes kiválasztott mintába.

A Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerület pályázatainak elemzése tehát az 5 fő típus mentén történik.

2.1. Új módszer bevezetése és terjesztése

Az új módszer bevezetése és terjesztése kategóriába a pályázatok 13,4%-a tartozik, ezek közül kilenc került kiválasztásra, amelyből a támogatottak száma három.

A módszertani újítás jellemzően egy adott módszer bevezetését és terjesztését, vagy a szakmai munka eddig használatos módszertanának színesítését, a szakmai eszköztár szélesítését jelentette a pályázók számára. A módszertani újítások ezen túlmenően kétféle értelemben is megjelennek a pályázók körében; egyfelől jelenthetnek a szervezet életében új szakmai módszertanra épülő tevékenységet (szervezeti szint), másfelől jelenthetnek valóban új

módszer kidolgozását, amely a szociális, illetve egészségvédelem területét érintik (szakterületi szint). Ezen utóbbi értelmezése a pályázati projekteknek sokkal szűkebb. Ez azt jelenti, hogy valójában a szervezet életében újnak számító módszerről beszélhetünk a legtöbb esetben, vagy a projekt helyszínén, az adott célcsoporttal való együttműködésben jelent az alkalmazandó módszer újat. Szakterületi értelemben azonban az innovációra való törekvés az ezen témakörbe pályázó szervezeteknél nem volt kiemelt szempont. Kritikusan azt mondhatnánk, hogy a megmaradt vagy az eddigi működésbe illeszkedő, az alkalmazott módszert némiképp továbbgondoló projektötletek jelentek meg, ez azonban a szociális és egészségvédelmi területen jelentős változást nem képes hozni. A nyertes pályázatok éppen ebben különböznek a nem támogatott, de új módszertan kidolgozásában és terjesztésében gondolkozó pályázatoktól, hogy a célcsoport megszólításában, annak mozgósításában, a nekik megszervezendő szolgáltatás tartalmában kívántak újat adni, azaz a módszer ezen pályázók számára eszköz, nem pedig cél volt. Emellett a valódi módszertani újítást megcélzó pályázók a módszer alkalmazása, adott esetben kidolgozása mellett komplex programelemekre épülő pályázatot kívántak megvalósítani, mely szakmailag is megalapozott, illetve partnerségre, más szervezetekkel való összefogásra épült. Emellett jellemzője az ide sorolt sikeres pályázatoknak, hogy a belső szakmai stáb mellett önkénteseket is igyekeztek mozgósítani. Példaértékű az egyik civil szervezet által megvalósítandó szociális építőtábor, amely olyan hátrányos helyzetű családokon akar segíteni, akik leromlott állapotú önkormányzati szociális bérlakásokban élnek és lakbérhátralékkal rendelkeznek. A projekt önkéntesek bevonása mellett széleskörű partnerségre épít, a közösségépítésen túl a prevenciók elemek is megjelennek.

A hosszabb távú misszió megléte - mely leginkább képzési módszertan országos szintű terjesztéséhez kötődő pályázatoknál jelent meg - szervezeti és szakterületi szinten is megmutatja egy adott szervezet orientációját. Példaként említhetjük meg, hogy a gyermekvédelmi szakellátásban önmagában a filmkészítő szakkör nem minősül innovációnak, azonban az intézményi összefogásra építő, *„innovatív és fenntartható képzési rendszer kialakítása a gyermekvédelmi intézményekben dolgozók számára, akik a képzés elvégzése után intézményeikben sikeresen működtetik a filmkészítő szakköröket a hátrányos helyzetű gyermekek körében”*, fontos kezdeményezés lehet. A 3 fővárosi és 3 vidéki intézmény együttműködésében kidolgozásra kerülő képzési módszertan a pályázó egyesület életében újabb távlatokat nyithat meg, a hosszabb távú misszióját a szervezet a programmal

kapcsolatban így fogalmazta meg: *„A projekt az Egyesület tevékenységi körének bővüléséhez vezet, hozzásegít céljaink megvalósulásának egész országra való kiterjesztéséhez. Célunk, hogy a projekt lezárta után tanfolyamot hirdetünk meg országszerte, a gyermekvédelemben dolgozó tanárok, valamint közoktatási intézmények médiapedagógusai számára.”*

Az ebben a tevékenységi típusban pályázó szervezetek, akik nem részesültek támogatásban kevésbé egzakt misszióval rendelkeznek. Alapvető szemlélet az ún. „learning by doing”, melynek értelmében a szervezet az általa preferált célcsoport számára a hosszú távú tanulási és egyéni tapasztalatszerzésre épülő projektelemeket kínál (pl. szülőcsoport, eltérő élethelyzetű társadalmi csoportok együttműködése), valójában középosztálybeli értékeket kíván közvetíteni a hátrányos helyzetű csoportokba tartozóknak, pl. *„a gyermeknevelésben alkalmazható, módszer- és eszköztárhoz bővítő támogatást”* biztosítva. Ugyanígy megközelítést mutat a társadalmi érzékenyítésre épülő, konkrét projektcélként egy aktív társadalmi párbeszéd színterének kialakítását célul tűző projekt, mely a jómódú és nehéz sorsú gyermekek számára kíván közös programokat biztosítani: *„(...) a résztvevő középiskolásokat szeretnénk a szegregátumban élő gyerekekhez vinni, illetve az ellenkező irányú mobilitás is biztosítva lenne közös programok keretében (közös mozi, kirándulás, színház, kiállítás)”. Ezen típusú projektek gesztorai valójában egyfajta „megmentő szerepet” kívánnak ellátni a célcsoport életében.*

Az új módszertan megalapozását és terjesztését célul tűző pályázatok egyik tipikus célcsoportját a jellemzően hátrányos helyzetű (fogyatékkal élő vagy roma) gyermekek és közvetett módon a szüleik adják. Számukra a legtöbb szervezet terápiás módszereket kínál, ilyen például a hang-fény terápia segítségével való képességfejlesztés, vagy a különböző játékos elemeket tartalmazó gondolkodásfejlesztés. Megdöbbentő módon számos projekt esetében a megvalósítandó nemes célok mögött a célcsoportról való sztereotip gondolkodás is felfejthető. Ezen projektek esetében a megfogalmazott célok közös jellemzője, hogy a tervezett tevékenységekkel sem rövid, sem pedig hosszabb távon nincsenek összhangban. Példaként említhetünk meg egy megyeszékhelyen megvalósítandó, általános és középiskolásoknak szóló mentális fejlesztésre épülő projektet, ahol a szervezet a céljait a következőképpen fogalmazta meg: *„Sikeres érettségi és szakmaszerzés támogatása. Egészségvédelem, beilleszkedés, tanulmányi előmenetel javítása, a lemorzsolódás*

csökkentése. Esélyegyenlőség és hozzáférés biztosítása a felzárkóztatást segítő szolgáltatásokhoz. Egyéni bánásmód alkalmazása, integráció elősegítése inkluzív attitűdök kialakításával.” Kérdéses azonban, hogy a stressz oldását, mentális képességek javítását és egészséges életmód kialakítását célzó terápiás módszerre épülő csoportfoglalkozáson 12 alkalommal részt vevő tanulóknál mindezen célok hogyan tudnak megvalósulni. Hasonló módszerre épülő, szintén lokális szintű, iskoláskorúaknak szóló, kineziológiai módszerekkel operáló projekt a gyermekekkel való foglalkozáson keresztül missziójában a következőt rögzíti: *„A család, mint egység támogatása, a gyermeki jogok érvényesítése, az anyák védelme, a gyermek harmonikus fejlődéséhez szükséges feltételek feltárása.”*

Összességében azt mondhatjuk a módszertani újítást célul tűző pályázatokról, hogy valójában a szervezet és nem a szakterület életében kívántak bevezetni és terjeszteni új módszereket, éppen ezért a projekthatásokat többnyire csak lokális szinten lehetne értelmezni, mely abból is ered, hogy a pályázatok többnyire települési szintűek, vagy kisebb hatókörűek (pl. néhány település vagy szervezet együttműködése).

A vizsgált pályázatok közös jellemzője, hogy a leginkább preferált célcsoportot a gyermekek és az ifjúság adja, illetve megjelennek a szülők is. Ezen közvetlen és közvetett célcsoport esetében gyakori a terápiás módszerek alkalmazása vagy olyan együttlétek (pl. klubok, közös programok) támogatása, amely életmódváltást, szemléletváltást, hátránykompenzálást tűz maga elé célként, az alkalmazandó módszer célelérése azonban erőteljesen vitatott. Az ilyen típusú pályázatot megvalósítani kívánó szervezetek szemléletében a célcsoporttal kapcsolatos előítéletes gondolkodás is fellelhető, valamint a szervezet célcsoport életében való megjelenése egyfajta „megmentő szerep” köré épül.

Jellemzője az ezen tevékenységi körbe beérkezett pályázatoknak az is, hogy többnyire az alkalmazandó módszer önmagában célja is, nem pedig eszköze egy komplex program megvalósításának. Ez alól kivételt csak a sikeres és a támogató által pozitív elbírálásban részesített pályázatok jelentenek, akik széles körű együttműködésre, team munkára, az önkéntesség erejében rejlő kapacitásokra is igyekeztek építeni, még akkor is, ha az adott projekt a lokalitás szintjén maradt. Szignifikáns különbség figyelhető meg a misszió terén is: a hangzatos, a szociális és egészségügyi EUs fejlesztések stratégiai célkitűzéseit zászlajukra tűző célokat hangoztató szervezetekkel szemben állnak a konkrét jövőbeli célokat

megfogalmazó szervezetek, akik a szervezet életében is egyfajta kitörési és önmaguk szakmai előrelépését biztosító lehetőségként tekintenek az adott pályázati lehetőségre.

2.2. Szociális és egészségügyi területen megvalósítandó szolgáltatás

Ezen tevékenységi területre beérkezett pályázatok aránya 18,3%, a beérkezettek közül 10 pályázat került kiválasztásra, melyből mindösszesen egy részesült támogatásban.

A szociális és egészségügyi területen megvalósítandó szolgáltatások leginkább rehabilitációs, mentálhigiénés tevékenységek adott célcsoport számára történő megszervezését, illetve elérhetővé tételét jelenti, de jelenthet a szociális és egészségvédelmi területen korlátozottan igénybe vehető vagy jelentős költségekkel járó szolgáltatások megszervezését is a projekt terhére, annak időtartamában. A módszertani újításokhoz hasonlóan ezek a szolgáltatások is többnyire lokális szinten kerülnek bevezetésre és jellemzően a szervezet életében már működő szolgáltatások kiterjesztését (több igénybe vevőre vagy újabb célcsoportra) jelenti, azaz többnyire az alaptevékenység megfinanszírozása történik jelen pályázat terhére, valójában ebben az esetben sem beszélhetünk innovációról, új projektötletekről.

A preferált célcsoport a legtöbb esetben valamilyen fogyatékkal élőket (pl. hallássérülteket) vagy súlyos betegségben szenvedőket (pl. szervátültetésre várók) jelent, a szolgáltatás pedig terápiás, rehabilitációs, masszáz, otthoni ápolási feladatok felvállalását célzó tevékenységeket takar. Ezek a projektek leginkább lokális szintűek, a helyi közösség igényeire válaszolni kívánók, bár találhatunk megyei szintű pályázatot is, például ahol Hajdú-Bihar megyében élő, krónikus betegségben szenvedő vagy fogyatékkal élők számára kívánnak önkéntesek mozgósítása mellett otthoni szakápolást nyújtani. A rehabilitációs, egészségmegőrzése, egészségügyi ápolásra szakosodó projektek közül kevés számban találhatunk országos kiterjesztésű programot.

A rehabilitációs típusú szolgáltatások sok esetben az egészségügyi vonatkozások mellett pszichoszociális támogatást is magukban foglalnak, ennek pályázói indoka például: „A

biológiai jólléten túlmenően pszichés és szociális igények kielégítése egyéni konzultációs lehetőségek, csoportos fejlesztő foglalkozások, művészetterápiás és sporttevékenységgel összefüggő foglalkozások megvalósításával lehetséges.” Azt mondhatjuk tehát, hogy az egészségügyi szolgáltatást nyújtani kívánó pályázatok egy része - különösen a gyermekeknek szólók - komplex programelemekre épülnek, míg a pályázatok egy része kizárólag egy tevékenység köré szerveződik. Ez utóbbira példa a masszázs szolgáltatás megszervezése házhozszállítással. Ebben az újítás a pályázó indoka szerint az, hogy: „a masször házhoz megy igény szerint. Mivel Alapítványként működünk, a szolgáltatás díja is jóval kedvezőbb, mint a profitorientált, egyéb szolgáltatók esetében, illetve más masszázsszalonnak nem foglalkozik mobil masszázsszolgáltatással.”

Jellemző a szolgáltatásnyújtás tevékenységi területen belül egyfajta mentális támogatásra, együttes élmény nyújtására, felzárkóztatásra épülő komplex program kidolgozása is. Ezek a programok eltérő célcsoportokat, mint hátrányos helyzetű gyermekek és szüleik, pszichiátriai és szenvedélybetegek, hajléktalanok céloznak meg. Közös vonásuk, hogy igyekeznek önkénteseket mozgósítani, de jellemzően települési vagy kistérségi szinten mozognak a projektek. A mentális támogatást nyújtó projektek többnyire csoportos foglalkozások, képzési projektek keretében kívánják megvalósítani a céljaikat. Az alkalmazott módszerek pedig az élménypedagógia, drámapedagógia, konfliktuskezelés, önkifejezés megtanítása. Példaként említhetjük meg a kiválasztott pályázatok közül az egyedüli nyertes pályázatot, amely 20 család tagjai számára 2x4 napos mentálhigiénés, komplex szolgáltatást kíván nyújtani. A cél, hogy a „résztevők (szülők és gyermekek), játékos tanulás útján megtapasztalhatják, megérezhetik a játék erejét, a szabadidő nevelő szerepét, a közös élmények és az összetartozás örömét, miközben olyan készségeket sajátítanak el, illetve ötletárat kapnak, mely a családi kapcsolatok erősítését szolgálja, mely magával vonzza a könnyebb társadalmi beilleszkedést.” A program megvalósítási helyszíne a lakóhelytől távolabbi tanya, a bevont családok pedig azok, akiknek „gyermekeire vagy magukra a szülőkre lettek figyelmesek az utcai szociális munkások és a gyermekvédelem szakemberei”.

Ezen tevékenységi területen belül még két további szolgáltatásnyújtási forma különíthető el. Egyfelől beszélhetünk a munkaerő-piaci integrációt elősegítő, foglalkoztatási esélyeket növelő projektekről, valamint a jogsegély szolgáltatásra épülő programokról.

A foglalkoztatási esélyek növelését célzó projektek célcsoportját többnyire a romák, illetve a fogyatékkal élők adják. Az alkalmazott módszerek tekintetében képzési projekteket (szakmatanítás képzésakkreditáció után), valamint konkrét foglalkoztatást felvállaló programokat találunk. Ez utóbbira példa egy adott településen élő romák munkaerő-piaci helyzetének javítását célul tűző pályázat, melynek keretében 12 hónapon keresztül 8 fő erdészeti munkában kerülne alkalmazásra, emellett pedig a helyi roma és tartós munkanélküli családok megismerkedhetnek a megújuló energiaforrásokkal. 45 család kapna téli tüzelőt is. A hosszú távú cél pedig az illegális fakitermelés megszüntetése, azáltal, hogy a rászoruló családok megismerik a biobrikettet, mint új fűtőformát. A nevesített célcsoportról való gondolkodás és ennek pályázatban való felvállalása felveti a kérdést, hogy valójában kinek szól a projekt, az artikulált célokon túl milyen magasztosabb célokat kíván szolgálni, az illegális fakitermelés ellen küzdő célcsoport érdekei hogyan jelennek meg a szociális kohézió erősítésének égisze alatt.

A jogsegélyszolgálatra példa lehet egy olyan 9 kistérségre kiterjedő kezdeményezés, melynek keretében *„egy olyan csapat jön létre, amely „házhoz megy”, azaz a jogi, szociális és közoktatási szakemberek rendszeresen felkeresik a leghátrányosabb kistérségeket, hogy az ott élő emberek jogi, szociális és közoktatási problémáira választ adjanak. A megcélzott kilenc kistérségben eléri azokat, akiknek nem áll módjukban, hogy a távolabbi településeken található jogvédő irodákba, munkanélküli kirendeltségekre, szociális intézményekbe eljussanak.”* Ezen projekt kiegészítő elemeket is igyekezett felvállalni a program legfontosabb eleme - mely egy utazó, mozgó jogsegélyszolgálat létrehozása, amely diszkriminációs ügyekben való tanácsadást végez - mellett. A kiegészítő szolgáltatások a szűrővizsgálatok megszervezése, valamint a közösségfejlesztők (roma lakosság körében aktivisták képzése, - minden kistérségből egy fő - akik közösségi munkásokká válnak) képzése.

Mint láthattuk, a szolgáltatások nyújtása tevékenységi körben alapvetően 4 működési forma különült el, mint 1) mentálhigiénés komplex szolgáltatások, jellemzően gyermekeknek, 2) rehabilitációs szolgáltatások (kizárólag egészségügyi elemet tartalmazók, valamint egészségügyi szolgáltatás mellett pszichoszociális támogatást nyújtani kívánók), 3)

foglalkoztatási esélyek növelésére irányuló szolgáltatások (képzés, munkába állítás) és 4) jogsegélyszolgálat biztosítása.

Elmondható az is, hogy többnyire lokális szinten maradnak a pályázatok, bár itt több kistérségi, megyei szintű projekt is megtalálható. Az országos kiterjesztésű megvalósítást azonban a kis szervezetek nem képesek felvállalni. A módszertani újításokhoz képest jelentősebb arányban beszélhetünk az önkéntességre építő pályázatokról, ugyanakkor közös vonása a tevékenységi területen belüli két formának, hogy az innováció szakterületi szinten nem jelenik meg. A szolgáltatásnyújtás jellemzően már meglévő szolgáltatásokat takar, így szervezeti szinten is korlátozott a projekt-innovativitás értelmezési lehetősége.

2.3. Közösségfejlesztés

A közösségfejlesztés címszó alá sorolható pályázatok aránya is 18 százalék körüli. Ezen tevékenységi területre beérkezett pályázatok közül szintén 10 pályázat került kiválasztásra, melyből egy részesült támogatásban.

Fontos megjegyezni, hogy a közösségépítés- és fejlesztés címszó alá besorolt projektek nem kifejezetten a klasszikusan a közösségi szociális munkára épülő elemeket tartalmazó pályázatok. A közösség és a csoport fogalma sok esetben keveredik a pályázók esetében, így csoportoknak szánt, de közösségi élményre épülő projektek is megjelennek a közösségfejlesztést célul tűző pályázatok körében. Fontos az is, hogy a közösségfejlesztés nem minden esetben önmagában megjelenő cél, vannak olyan pályázatok, amelyek egy-egy szolgáltatás nyújtása köré rendezik a közösségépítésre irányuló tevékenységüket. Jellemző az is, hogy azon kevés számú közösségfejlesztő program, amely a közösségi szociális munkára épít, nem a nemzetközi gyakorlatban elterjed, a preventív és progresszív megközelítést részesíti előnyben, hanem inkább az aktualizáló, hagyományos (konzervatív) megközelítést. A megvalósítani kívánt projektekben tehát a settlement tradícióra épülő közösségfejlesztés sokkal hangsúlyosabb, viszont a szociális akciók kevésbé jelennek meg (megjegyzendő, hogy ez a hazai gyakorlatot teljesen visszatükrözi).

Mindebből kifolyólag a közösségfejlesztésen belül alapvetően 2 munkaforma különíthető el, mint 1) közösségteremtő tevékenységek folytatása, 2) csoportfoglalkozások keretében igénybe vett szolgáltatások, melyek a közösségi élmények megélésén keresztül kívánnak segítséget biztosítani a célcsoport számára pl. szemléletformálásban, életmódváltásban.

A közösségteremtő tevékenységek jellemzően egy közös tér (klub, közösségi ház, tábor, játszóház, szakkör) köré szerveződnek és többnyire gyermek- és ifjúsági korosztálynak kínálnak programokat. A kiválasztott tíz projektből 6 ide sorolható. Ezek sajátos jellemzője, hogy az oktatás és a szociális munka integrációja figyelhető meg azáltal, hogy a tervezett foglalkozásokat - jellemzően iskolai időn túl - szociális munkások vezetik, és cél a szülők megszólítása is. Az ún. tanulószobai foglalkozásokon túl közös kirándulásokat, kulturális és egyéb szabadidős tevékenységeket is szerveznek a pályázók. Ennek egy másik válfaja, amikor például tehetséggondozás a kiemelt cél és egy alkotó közösség létrehozása ennek a megvalósítási eszköze. Erre példa a kiválasztott pályázatok közül az a nyertes projekt, amely hátrányos helyzetű, 10-16 éves roma gyermekeknek kínál közösségi- és sportprogramokat, melyek leginkább a futball köré épülnek, saját bajnokságok szervezésével. Vagy kiemelhetjük azt az alkotóközösséget is, amely zenészek, fotósok, filmesek, képzőművészek támogatására irányul.

A másik munkamódszer inkább zárt csoportokban megélt kollektív élmények köré rendeződik, ahol a csoport (a pályázók értelmezésében közösség) inkább munkaforma, a megvalósítandó tevékenység pedig valamilyen szolgáltatás igénybe vétele által közvetített új értékrend, szemléletmód megélése. Ide sorolható például az a terápiás csoportfoglalkozás, mely fogyatékkal élő vagy súlyos beteg gyermekeknek szól, emellett szülőklubokat is szerveznek, valamint közös családi foglalkozásokat, melybe a beteg családtag is könnyebben integrálódhat. A gyermekek körében a terápia komplex művészetterápiát jelent. A gyermekeknek és a szülőknek nyújtott csoportfoglalkozás az együvé tartozás, valamint a hasonló problémákra közös válaszok keresésének együttes élménye révén megfogalmazott célja a következő: *„A szociális marginalizáció elkerülése, illetve korrekciója, rehabilitáció, lelki egészségfejlesztés mind a gyermekek, mind szüleik körében.”* Hasonló szemléletre épül a szülők tudatos szerepvállalását segítő projekt is, amely fejlesztő pedagógiai és pszichológiai tárgyú tudásokat kíván a szülőknek szülői szerepük maradéktalan betöltéséhez kínálni.

Alapvetően jelen esetben a klubfoglalkozás keretében egy amerikai módszer oktatása zajlik, de a megszólított célcsoport vonatkozásában a cél az, hogy létrejöjjön egy olyan hálózat, ahol *„a szülők és gyermekek közösséget formálva összejöveteleken keresztül cserélhetik ki tapasztalataikat, s közvetlenül fordulhatnak egymáshoz, vagy az őket segítő szakemberekhez, és kérhetnek tanácsot vagy együttműködést.”*

2.4. Tanoda, oktatási tevékenység, ismeretterjesztés

Az ezen tématerületre beérkezett pályázatok közül a legnépszerűbb kategóriát a tanoda típusú, illetve egyéb oktatási tevékenység, ismeretterjesztés altípusba sorolható pályázatok adják (37,3%). A beérkezett pályázatok közül 21 pályázat került kiválasztásra, melyből egy részesült támogatásban.

A tanoda típusú, illetve egyéb oktatási tevékenység kategórián belül 5 altípusa különíthető el az egyes, pályázatban vállalt tevékenységeknek. Elkülöníthetjük az alábbiakat: 1) prevenció köré szerveződő projektek, 2) életmódváltozást elősegíteni kívánó, életvezetési tanácsadásra, speciális problémakörrel kapcsolatos információnyújtásra épülő projektek, 3) szakmai kompetenciát fejlesztő oktatási projektek, 4) tanoda típusú, tehetséggondozó, felzárkóztató projektek és végül 5) komplex képzési projektek.

A prevenciót célzó projektek a legtöbb esetben gyermekeknek és az ifjúsági korosztálynak szólnak, az alkalmazott módszerek a tematikus előadások, ún. pszichoeducációs foglalkozások csoportos formában. A kiválasztott projektek közül 3 sorolható ebbe az altípusba. A témakörök nagyon változatosak, pl. családon belüli erőszak, párkapcsolati erőszak, bűn- és baleset megelőzés. Gyakori, hogy a prevenció tevékenységek megvalósulási formája valamilyen klubfoglalkozás (pl. kézműves műhely) vagy esetleg egy szervezett tábor, kirándulás. Az ilyen típusú projektekben gondolkodó szervezetek általában magasztos célokat tűznek ki a pályázatukban, azonban sok esetben a választott tematika nem szerveződik egy egységes problémakör mentén, pl. az egyik esetben a projektcél, hogy: *„hogya a gyermek és ifjúságvédelem területén egy újszerű, sokoldalú, az alkotó gondolkodást és kreativitást*

elősegítő, a célcsoport számára könnyen elérhető, életkori sajátosságuk megéléséhez teret adó, a már korábban létrehozott közösségi színterünk folyamatos működtetése.” A megvitatandó témák pedig a következők: *„Projektünkben sokszínű tevékenységi kör változatos alkalmazásával olyan aktuális és napi kérdésekre kívánjuk felhívni a figyelmet, mint például a veszélyhelyzetek felismerésére és elkerülése, az egészséges életmód alkalmazásának előnyei, a drogfogyasztás és annak veszélyei, a fiatalkori alkoholizmus veszélyei, helyes közlekedési magatartásformák, a környezetvédelem, valamint konkrét ismereteket szeretnénk átadni hazánk kultúrájáról, hagyományairól és történelméről egyaránt.”* Ezek a projektek többnyire lokális szintűek.

Népszerűek az oktatási tevékenységeken belül az életvezetési tanácsokat nyújtani kívánó, némiképp messiás szerepet betöltő (életmódváltó) pályázatok, illetve a speciális problémakörrel kapcsolatos információnyújtásra épülő projektek. A mintánkban 6 pályázat sorolható ebbe az altípusba. Általános célja ezen oktató tevékenységeknek az egészségfejlesztés, egészségmegőrzés, valamilyen holisztikus gondolkodás köré szerveződő életfilozófia megtanítása. Az alkalmazott módszer is jellemzően valamilyen módszer (pl. Do-in és shiatsu, vagy Iyengar jóga elemei) megismertetése és az életmód szerves részévé tétele. Ezen típusú oktatási tevékenységek általában néhány alkalommal kerülnek megrendezésre, a rendszeres foglalkozásokat (pl. havi rendszerességgel megvalósuló előadás 10 alkalommal a projekt időtartama alatt) kiegészíti egy nagyobb rendezvény vagy tábor.

Ebbe a típusba soroltuk azokat a pályázatokat is, amelyek egy bizonyos problémakörrel kapcsolatban kívánnak hiteles tájékoztatást nyújtani. Példaként említhetjük meg a 14-45 éves szexuálisan nyitott internet felhasználókat célzó projektet, akik számára a pályázó szervezet a nemi betegségekkel és azok gyógykezelési lehetőségeivel kapcsolatban kíván tájékoztatást nyújtani. Jelen esetben a megvalósítás eszköze azonban nem tematikus foglalkozás, hanem online közösségépítés.

Szintén népszerűek azok a pályázatok, amelyek a helyes életvezetésen keresztül azt kívánják elérni, hogy a preferált célcsoport tagja - jellemzően roma nő, roma gyermek - a foglalkozások hatására *„képes legyen irányítani sorsát”*. Ezt tűzi ki célul például egy kistérségi szinten megvalósítandó projekt, mely a roma nőknek kíván háztartási és

életvezetési ismereteket nyújtani mentorok segítségével. Hasonló szemléletben íródott az a pályázat, amely 3 korosztály (10-14, 15-20 és 21-30 évesek) megszólításával kíván egészséges életmódra nevelni „*a mindennapi táplálkozás és életmód elemzésével, bemutatásával, gyakorlásával*”. Ebben az esetben az adott kistérségben élő roma fiatalok egy 7 napos bentlakásos tábor keretében ismerkednek meg az alábbi témákkal: „*életvezetési tanácsadás; tanulástechnikai; munkaerő-piaci; személyiségfejlesztő tréningek; egészséges receptek elkészítésének elsajátítása; szabadidő hasznos eltöltése ,környezetvédelmi-és ismereti túrák; alkohol- és drog prevenció; párkapcsolati problémák kezelése; etnikai kérdések; munkahelyi problémák kezelése.*”

A szakmai kompetenciát fejlesztő oktatási projektek száma viszonylag szűkös ezen tevékenységtípuson belül, a kiválasztott pályázatok közül hármat tudunk ide sorolni. A pályázatok közös jellemzője, hogy bizonyos szakembercsoportokat céloznak meg, mint pl. gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozó szakemberek (pedagógusok, nevelők, védőnők). Jellemzően az adott célcsoporttal foglalkozó szakemberek kompetenciáit úgy kívánják a projekt keretében fejleszteni, hogy a közvetett célcsoport önismerete, együttműködési, problémamegoldó képessége a szakemberek aktív közreműködése által növekedjen. Példaként említhetjük meg az észak-magyarországi régióra tervezett ún. régiós tanácsadó képzést, ahol a projekt célja, hogy a régiót alkotó összes kistérségben „*legyenek elérhető foglalkoztatási e-learning koordinátorok, akik feltérképezik az álláskeresők számára kialakult szolgáltatásokat, és egy e-learning alapú rendszerben lehetővé teszik a régió szociális munkásai számára, hogy ügyfeleiknek releváns információkkal szolgáljanak az ellátó rendszerről*”. A koordinátorok képzése egy napos konferencia keretében valósulna meg, 60 szociális szakember részvételével. A szakmai kompetenciák fejlesztésére irányuló programok számos esetben komplex módon a közvetett célcsoportnak is nyújtanak valamilyen szolgáltatást. Erre példa a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő, halmozottan sérült gyermekek rehabilitációját is felvállalni kívánó pályázat, amelynek elsődleges programeleme a megyei védőnők halmozottan sérült gyermekekkel kapcsolatos ismereteinek a bővítése 2 órás oktatás keretében. Emellett cél a lakókörnyezetben igénybe vehető rehabilitációs szolgáltatások közvetítése is, valamint adománygyűjtés a halmozottan sérült gyermekeket nevelő családok támogatására, de a célok között megfogalmazódik az egyesület infrastrukturális és humán erőforrás fejlesztése is. A kiválasztott pályázatok közös jellemzője, hogy szélesebb hatókörűek, jellemzően megyei vagy régiós szinten mozognak.

A tanoda típusú, tehetséggondozást, felzárkóztatást célzó pályázatok igen népszerűek a pályázók körében. Fontos megjegyezni, hogy ezek jellemzően lokális szintű programok, elsődleges célcsoportjukat a roma gyermekek adják és az innovativitásra való törekvés nem jelenik meg a pályázó szervezetek körében. A kiválasztott pályázatok közül 6 ebbe az altípusba tartozik. A pályázatok kiemelt célja az oktatási esélyegyenlőség növelése, a tanulók felzárkóztatása, valamint iskolai sikerességének biztosítása egy támogató pedagógiai környezetben. Jellemzően ezen programok középpontjában a fejlesztő foglalkozások állnak, emellett a hátrányos helyzetű gyermekek számára „szociális, életviteli és környezeti kompetenciák” erősítését célzó, egyéni és közösségi tevékenységek is biztosítottak, amelyek az önállóságra nevelést, önismeret növelését szolgálják. A tanoda típusú tevékenységek a felzárkóztatás és a szociális készségek fejlesztése mellett sztereotíp módon a hasznos szabadidő eltöltését is kívánják szolgálni kirándulások, játszóházak biztosítása által, valamint igyekeznek a szülőket is bevonni - legalább tájékoztatás szintjén - a programokba. Vannak olyan pályázók a tanoda típusú tevékenységet megvalósítani kívánók között, akik missziója EUs elvekre épül: *„misszióink oktatási, nevelési, foglalkoztatási, egészségügyi, valamint kulturális tevékenység kifejtése, változatos pedagógiai, pszichológiai és szociológiai módszerekkel. Kiemelt célunk egy olyan átfogó ifjúságpolitikai program megvalósítása, amelyben az Európai Bizottság elveit követjük: nyitottság, részvétel, felelősség, hatékonyság, következetesség.”*

Érdekes módon a pályázók többsége a komplexitást - az innovativitáshoz hasonlóan - sajátosan értelmezi, mely leginkább számos programelem egymás mellé tételét jelenti, úgy hogy ezek az elemek nem alkotnak egy koherens egészet. Erre példa az a program, amely roma gyermekeknek kínál tantárgyi felkészítést, tehetségkibontakoztatási lehetőséget *„műveltségi területenként megszervezett fejlesztő és ismeretbővítő foglalkozások, klubok, téma-hétvégék”* által, mindemellett az adott településen élő roma lakosság számára kíván egy közösségi teret biztosítani, cél továbbá az identitástudat erősítése, a roma hagyományörzés, cigány rendezvények szervezése, illetve más települések pozitív roma példáinak bemutatása is.

Az ötödik altípusba, melybe a komplex képzési projektek tartoznak, a kiválasztott pályázatok közül három tartozik. Ezek a pályázatok egy konkrét képzési program megvalósításán (pl.

falusi vendéglátó tanfolyam, település-karbantartó képzés) túl speciális célcsoportjuk (pl. fogvatartottak, megváltozott munkaképességűek, hajléktalanok, halmozottan hátrányos diákok) számára kívánnak különböző, személyre szabott, szociális tartalmú szolgáltatásokat megszervezni. Ezek a kínált szolgáltatások a szociális munka széles eszköztárát kívánják felvonultatni - sokszor nem egyértelmű célok megvalósítása érdekében -, mint pl. krízisintervenció, családlátogatás, munkaerő-piaci részvételre felkészítő készségfejlesztés. A képzési programok közös jellemzője, - feltehetően a pályázatok elutasításának indoka szerint is - hogy ezekre az OKJ-s típusú képzésekre a munkaügyi központokon vagy egyéb pályázati forrásokból is lehet támogatást szerezni, még akkor is, ha a pályázó szervezetek a képzések megszervezésén és lebonyolításán túl a személyes szociális támogatások nyújtására is igyekeztek hangsúlyt fektetni.

Láthatjuk tehát, hogy a tanoda típusú, illetve egyéb oktatási tevékenységek köre igen színes és népszerű is a pályázók körében. Leginkább két altípusba tartozó tevékenységekben gondolkodtak a pályázó szervezetek: az életvitelt formáló és az iskolai tanításon kívüli felzárkóztatást, hátrány kompenzálást célul tűző projektekből. Az ezen tevékenységi típusba tartozó pályázatok kiemelt célcsoportját a hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyermekek és fiatalok adják, csak néhány program szól szakembereknek, valamint egyéb, speciális célcsoportba tartozóknak. Jellemzője az is az ide sorolható pályázatoknak, hogy többnyire lokális szintűek, kivételt ez alól a szakmai kompetenciát fejlesztő pályázatok képeznek.

2.5. Egyéb szociális és egészségügyi program

Ezen tevékenységi területre beérkezett pályázatok aránya 13 százalék, melyek közül mindösszesen hét pályázat került kiválasztásra, innen nem választottunk elemzés tárgyává nyertes pályázatot.

Az egyéb, máshova nem sorolható szociális és egészségügyi pályázatok köre széles, de legnépesebb számban az ezen kategóriába sorolt projektek közül információs pontok, kommunikációs anyagok létrehozását célul tűző pályázatokat találunk. A legtöbb esetben

tehát kiadványok, valamint internetes felületek létrehozása a cél. Megjelenik bizonyos pályázatok esetében egy-egy szakma népszerűsítése is (pl. patológusok), melynek eszköze a korszerű kommunikációs anyagok kidolgozása és terjesztése. A film és egyéb médiaanyagok elkészítése is szerepel a tervezett információhordozók sorában.

A pályázók az internet adta lehetőségek által sok esetben nem csak széles körű információt kívánnak nyújtani, hanem az internet önszorgató (sorstársi) online közösség fejlesztésére is alkalmas felületet jelent, így az egyéb kategóriába sorolt, információs anyagok létrehozására és terjesztésére épülő pályázatok másodlagos célja több esetben a közösségfejlesztés. Ehhez társul több pályázat esetében az adatbázis építés szolgáltatásokról, terápiás módszerekről, elérhető segédanyagokról, stb. Az egyik szervezet például egy ún. „mentális egészség wikipédiát” kívánt volna a pályázat terhére létrehozni, amely a *„felhasználó szemszögéből mutatja be a hangulatzavarokkal, személyiségzavarokkal járó tüneteket, az életeseeményekkel kapcsolatos coping technikákat, és a terápiákkal kapcsolatos tapasztalatokat.”* További célként ezen pályázatban is megjelenik a közösség erejére való építés a pszichés problémákkal küzdők és családtagjaik esetében a projektcél indoklása szerint a következő módon: *„elő kívánjuk segíteni olyan "puffer-zónaként" működő közösségek hatékony működését, amelyek az ellátórendszer túlterheltsége vagy megfizethetetlen ára esetén is "tartani" tudják az esetleg krízisbe kerülő csoporttagot.”* Az ún. információs pontok kialakítása is egy népszerű forma ebben a kategóriában, jellemzően az ifjúság számára.

Az egyéb kategóriában a szervezetfejlesztés és a „szervezet láthatóvá tétele” is megjelenik célként. Megdöbbentő módon rögzített célkitűzés a forrásszerzés is, „szociális vállalkozás” címszó alatt. Ide sorolható azon pályázat, amely egy ritka betegségben szenvedő célcsoport támogatását vállalja alaptevékenységi szinten, a pályázat keretében a kitűzött célok azonban ekképp kerültek megfogalmazásra: *„Növelni szeretnénk szervezetünk „láthatóságát”, társadalmi támogatottságát, hatékonyabban felkutatni a sorstársakat, erősíteni a társadalmi tudatosságot és forrásszervezési gyakorlatunkat(...).”* Jelen pályázatban a bevételek növelése, a szervezeti hatékonyság jobbítása, az eredményesebb PR és adományszerzői munka is célként fogalmazódik meg.

Az egyéb kategóriába sorolhatók az összefogásra épülő, együttműködéseket támogató, bizonyos társadalmi csoportok integrációját - nem szociális akció keretében - elősegítő programok. Itt példaként megemlíthető a közösségi mentálhigiénés elemeket tartalmazó azon program, amely egy mentálhigiénés stratégiát kíván széles körű összefogással kidolgozni (humán szakemberek, aktivisták, települési vezetők együttműködése), majd erre épülne egy mentálhigiénés lelki gondozás a településen élők számára.

2.6. Összegzés - a tématerület pályázatainak főbb jellemzői

- A Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem tématerületre benyújtott pályázatokat tevékenységtípusok alapján 5 fő típusba különítettük el. mint 1) új módszer bevezetése és terjesztése, 2) szociális és egészségügyi területen megvalósítandó szolgáltatás, 3) közösségfejlesztés, 4) tanoda típusú, illetve egyéb oktatási tevékenység, ismeretterjesztés és 5) egyéb, máshova nem sorolható szociális és egészségügyi programok. Az egyes tevékenységtípusok nem tiszta típusok, azaz az egyes pályázatok tevékenységtípus szerinti besorolása nem minden esetben egyértelmű, hiszen egy adott szervezet több tevékenység megvalósítására is építhette tervezett programját. A pályázatok elemzése azonban azt mutatta, hogy kevés a komplex pályázat, ahol a pályázati elemek koherens egészet alkotnak. (Ezt erősíti meg a pályázatok értékelésénél a magas arányú elutasítás is.)
- A módszertani újítások alapvetően két szinten értelmezhetőek. Jelenthetnek a szervezet életében új szakmai módszertanra épülő tevékenységet (szervezeti szint), illetve teljesen új módszer kidolgozását, amely a szociális, illetve egészségvédelem területét érintik (szakterületi szint). Ezen utóbbi értelmezése az új módszertan bevezetését és terjesztését célul tűző pályázati projekteknek sokkal szűkebb. Jellemzően tehát az adott szervezet életében újnak számító módszerről beszélhetünk a legtöbb esetben, vagy a projekt helyszínén, az adott célcsoporttal való együttműködésben jelent az alkalmazandó módszer újat. Szakterületi értelemben azonban az innovációra való törekvés nem jelent meg kiemelt szempontként.
- A szociális és egészségügyi területen megvalósítandó szolgáltatások köre is jellemzően már meglévő szolgáltatásokat takar, így elsősorban a szociális és

gyermekvédelmi, valamint egészségügyi terület működését meghatározó jogszabályokban rögzített feladatok civil szervezetek általi felvállalása történik. Az ezen területen nyújtott alap- és szakellátások a célcsoport megszólításában vagy az alkalmazott módszerben, a szolgáltatási csomagok komplexitásában valójában nem különböznek a nem civil szervezetek által nyújtottaktól. A pályázatok jellemzően valamilyen speciális célcsoportot kívánnak megszólítani, többnyire fogyatékkal élőket vagy tartós betegségben szenvedőket. Az egészségügyi fókuszú pályázatok is felvállalnak szociális típusú segítségnyújtást, ez azonban nem minősül újításnak szakterületi szinten.

- A közösségépítés- és fejlesztés altípus alá besorolt projektek jellemzően nem a közösségi szociális munkára épülő elemeket tartalmazó pályázatok. A közösség és a csoport fogalma sok esetben keveredik a pályázók esetében, így csoportoknak szánt, de közösségi élményre épülő projektek is megjelennek a közösségfejlesztést célul tűző pályázatok körében. A közösségfejlesztés nem minden esetben önmagában megjelenő cél, és csak kevés számban találhatunk szociális akciókat.
- A tanoda típusú, illetve egyéb oktatási tevékenységek köre nagyon népszerű a pályázók körében, ez a legnagyobb pályázati számot magában foglaló altípus. Ezen belül a pályázó szervezetek az életvitelt formáló és az iskolai tanításon kívüli felzárkóztatást célul tűző projekteket preferálták. Kiemelt célcsoportot a hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyermekek és fiatalok adták.
- Az egyéb szociális és egészségügyi pályázatok között leginkább információs pontok, kommunikációs anyagok létrehozását célul tűző pályázatokat találunk, a legtöbb esetben tehát kiadványok, valamint internetes felületek létrehozása a cél.
- Általánosságban elmondható, hogy kevés az olyan szervezet, aki hosszabb távú és pontosan megfogalmazott misszióval rendelkezik. A pályázók jelentős többsége EU-s célkitűzések köré szervezi projektjét, a pályázati programot pedig más pályázatokból megmaradt projektötletekre építi. Ezek a választott célcsoport igényeihez kevésbé tudnak illeszkedni.
- Megdöbbentő módon számos pályázó esetében a preferált célcsoportról való sztereotip gondolkodás is megfigyelhető. A civil szervezetek ebben a tekintetben is leképezik az állami szektor által nyújtott szolgáltatások célcsoportjáról való gondolkodást, a

középosztálybeli értékek közvetítése a célcsoporti igények és sajátosságok figyelembevétele nélkül tipikusnak tekinthető, mint ahogyan egyfajta megmentő, messiás szerepkör is kirajzolódik a pályázók esetében.

- A megvalósítás helyszínét, kiterjedtségét tekintve elmondható, hogy jellemzően lokális szinten maradnak a pályázatok, bár számos kistérségi, megyei szintű projekt is megtalálható. Az országos kiterjesztésű megvalósítást a kis szervezetek nem képesek felvállalni, ez abból is következik, hogy az NCTA pályázói között számos új alapítású, fiatal szervezetet találunk.
- Kevés projekt épít a partnerségre, a szakemberek együttműködésére, valamint a bevont önkéntesek aránya sem túl jelentős. E mögött leginkább az lehet, hogy a pályázók a megvalósítandó tevékenységek mellett szinte minden esetben saját infrastrukturális hiányosságait és saját humán kapacitásukat kívánták fejleszteni.
- A civil szervezetek szociális kohézió erősítése, gyermek- és egészségvédelem fejlesztése tématerületre érkezett pályázatairól összességében elmondható, hogy a civil szervezetek által kínált programok erősségei, előnyei, mint pl. az egyéni igényekhez való igazodás, az új megoldások bevezetése, a rugalmas szolgáltatások nyújtása nehezen jelennek meg.

3. Környezetvédelem és fenntartható fejlődés tématerület pályázatainak elemzése

A Környezetvédelem és fenntartható fejlődés tématerületre 352 pályázat érkezett, melyek közül 35 kerül kiválasztásra. Tevékenységtípusok mentén 5 fő típust különítettünk el, mint 1) helyi fenntarthatósági kezdeményezések, 2) érdekképviselet, érdekérvényesítés, 3) ismeretterjesztés, tudatformálás, 4) klasszikus tábor, kirándulás és 5) egyéb környezetvédelmi programok.

Tevékenységtípusok mentén az alábbiak szerint választottuk ki a 35 darab pályázatot.

3. számú táblázat: Mintavétel szempontjai

Tevékenység típus	Db összesen	Ezen belül	
helyi fenntarthatósági kezdeményezés	8	Budapest	0
		megyeszékhely	1
		város	2
		falu	5
érdekképviselés, érdekvégyesítés (pl. hulladékügy, erdőügy)	7	Budapest	1
		megyeszékhely	4
		város	2
		falu	0
ismeretterjesztés, tudatformálás	9	Budapest	2
		megyeszékhely	2
		város	3
		falu	2
klasszikus tábor, kirándulás	3	Budapest	1
		megyeszékhely	0
		város	1
		falu	1
egyéb környezetvédelmi program	8	Budapest	2
		megyeszékhely	3
		város	2
		falu	1
Összesen	35		

A nyerési esélyeket figyelembe véve 28 vesztes és 7 nyertes pályázat kerül a teljes mintába. A Környezetvédelem és fenntartható fejlődés tématerület pályázatainak elemzése tehát az 5 fő típus mentén történik.

3.1. Helyi fenntarthatósági kezdeményezés

A helyi fenntarthatósági kezdeményezés kategóriába besorolt pályázatok aránya 24,2 százalék, a beérkezettek közül nyolc pályázat került kiválasztásra mélyelemzés céljából.

A helyi fenntarthatóság témakörében a pályázók jellemzően vidéki tematikákat részesítettek előnyben: úgymint az ökológiai gazdálkodást, a hulladékhasznosítást, a túraútvonalak kiépítését és a tájrehabilitációt. A kiválasztott mintaprojektek között volt olyan, amely egy-egy természeti érték, pl. patakmeder, kilátó rendbetételét célozta meg, míg máshol komplex biogazdálkodási feladatok szervezésére vállalkoztak. A tematikájában jól érzékelhetően kimutatható a környezetvédelemmel szembeni társadalmi elvárás területi dinamikája is.

A jobb anyagi helyzetű településekről pályázók a helyi fenntarthatóság alatt az életminőség javítását értették. Számukra a természeti táj egyben esztétikai érték is, amelyet a kirándulók és a helyi lakosok, egyesületi tagok rendszeresen felkeresnek, elsősorban szabadidős céllal. A források felújítása, rekreációs zónák kialakítása pl. jellemzően a környezetvédelem „élménytársadalmi” dimenziójához sorolható. Szintén ehhez a vonalhoz kapcsolódnak az állatvédelmi projektek.

A keleti országrészből érkező pályázatoknál azonban a környezetvédelem egyben gazdasági lehetőséget is takar, amely a leszakadó rétegek felemelkedését, illetve az egész térség versenyképességének javítását szolgálja. Ezekben a projekteknél a környezetvédelem munkahelyteremtő jellege domborodik ki. A biogazdálkodás ugyanis jellemzően nagy élőmunka igényű tevékenység, amely a mai gépesített termelés alternatívájaként nem elsősorban a profittermelésre, hanem a tájfenntartásra és a közösségépítésre koncentrál. Ezen a ponton természetesen összekapcsolódik a természetvédelem esztétikai és gazdasági ága is, hiszen a hagyományos gazdálkodási módok végső soron egy változatos kultúrtájat eredményeznek.

Ha a projektek komplexitását, az egyes projektelemegek egymáshoz kapcsolódását vizsgáljuk, elmondható, hogy a projektekre jellemző az ún. beruházás központúság. Volt olyan pályázat, amely elsődlegesen egy modern kaszálógépet beszerezését tűzte ki céljául, máshol az elveszett kutyákat követő chipek beszerzése volt a cél, megint máshol pihenőpadok kihelyezését tűzték ki célul vagy konkrét felújítási munkák álltak a pályázat megvalósításának középpontjában. Természetesen az egy-egy feladatra szervezett célprojektek forrásigénye töredéke volt az egész mintagazdaságokat létrehozni kívánó pályázatoknak. Az egyes támogatási igények között a négy-öttszörös különbség sem volt ritka. Az olyan nagyberuházások, ahol egy komplex gazdasági tevékenység beindítása volt a cél, nagyságrendileg nem vethető össze a célfeladatra szóló pályázatokkal. Egy gyógynövénypark kialakításához például megfelelő méretű telekre, beszállítói hálózatra, állandó munkatársakra van szükség, miközben egy kirándulós hely kialakítása értelem szerűen költségkímélőbb. Más kérdés, hogy a termelési beruházások idővel megtérülhetnek, vagy legalábbis önellátóvá válhatnak. A zöld beruházások sok esetben „kárpótlásként” fogalmazódnak meg a lakosság felé, hiszen a civil szervezetek előszeretettel vétőznek meg rövid távon munkahelyteremtő, de hosszú távon a térség versenyképességét romboló befektetéseket. A modern ipari termelés által nem érintett falvakban a civilek álláspontja szerint nem érdemes pótolni a lemaradást, hanem egy 21. századi zöld gazdasági rendszer kiépítésében kell gondolkodni.

A zöld projektek végső soron tehát alternatív helyi gazdaságot élénkítő beruházásokként jelennek meg. Az egyes feladatok ennek megfelelően rendkívül konkrétak, anyagiasak: földterület megvásárlása, öntözőrendszer kiépítése, kút felújítás, szivattyúrendszer kiépítése, stb. Az anyagi beruházás forrásigényét ugyanakkor nem minden pályázat tudta volna az Alap támogatásának segítségével előteremteni. Akadt ezért olyan megoldás is, amely a költséges biomassza erőműveket helyi vállalkozók bevonásával kívánta volna megvalósítani, miközben a szervezet maga elsősorban koordinációs, munkaerő gazdálkodási és tanácsadói feladatokat vállalt magára.

Bármilyen arányban szerepeltek is az anyagi beruházások és a szervezetépítési feladatok, abban minden egyes projekt közös volt, hogy a társadalmi kapcsolattartást programjának egyik elemeként szerepeltette. Vannak kampány jellegű megmozdulások, nyílt napok, avató ünnepségek, konferenciák, de többségében a pályázók hosszabb együttműködési

rendszerekben gondolkodtak. Ezekben az együttműködésekben a civil szervezet tanácsadóként, esetenként munkaadóként jelennek meg a lakosság irányába.

A helyi kezdeményezések kapcsán a civilek magukat információ-többlettel bíró szervezetnek érzik, egyfajta prófétai attitűddel. Az egyik oldalon tehát egyfajta társadalmi tünet bontakozik ki - legalábbis a civilek ezt így látják -, a másik oldalon az erre megoldásokat kínáló civil szféra képe. Néhány idézet a pályázatokból: „*az itt élők bizalmatlansága az aktív természetvédelmi tevékenység vonatkozásában*”; „*az állattartók szokásrendszere, felfogása formálódik*”; „*megfigyelhető a helybeliek kirándulókedvének csökkenése*”.

A civilek rendszerint nem rendelkeznek megfelelő fórummal a helyi problémák tematizálására, így csak akkor számíthatnak lakossági támogatásra, ha az emberek fejében már meglévő problémákra (is) reagálnak. Ezt a közös pontot testesíti meg a munkanélküliség leküzdésének gondolata. Az egyik nyertes pályázó honlapján például a következő olvasható: „*A településen élők legnagyobb gondja a munkahely hiánya. Bár az önkormányzat intézményeiben összesen közel 70 embert foglalkoztat, s rendszeresen alkalmaznak közmunkásokat, minden új helyi munkalehetőségre nagy szükség van.*” A nyertes pályázat mintagazdasága erején felül is igyekezett az igényeknek elébe menni. A projekt egy fő állandó alkalmazott mellett, két önkormányzat által finanszírozott teljes állást tervezett, amihez a beszállítók, begyűjtők, értékesítők 50-60 fős köre tartozik.

A pályázatok többségénél ugyanakkor a célcsoport bevonása nem ennyire konkrét, rendszerint hiányoznak a szerződéses jogviszony feltételei. Ennek oka, hogy a célcsoportot a kezdeményezők rendszerint túl tágan határozták meg, a teljes lakosságot, a gazdálkodók körét értették alatta. A célcsoport ilyen jellegű meghatározása mögött az információátadás, a tanítás, a tudatformálás minél szélesebb körben érvényesülő lehetősége húzódik meg. Más kérdés, hogy a gazdák megszólítása egy ökológiai gazdálkodás érdekében éppolyan nehézségekbe ütközik, mint általában a lakosság meggyőzése egy hatékonyabb fűtési rendszer kapcsán.

A pályázók profilja több esetben csak érinti a természetvédelmet, esetleg tevékenységüknek egyik szegmense csupán. A falusi civil szerveződések egy jellegzetes szereplői a helyi közösség minden igényére reagáló, egyesületként működő csoportosulásának. Ezeknél az egyesületeknél a természeti értékek megóvása a sokrétű aktivitás (jóga, baba-mama klub, helytörténeti kutatás, stb.) egyikeként került be a profilba. Máshol a ma még csak formálódó civil összefogás első komoly sikere lett volna a pályázat révén megvalósuló munka, olyan közösségi élmény, amely már a civilek kapacitás fejlesztésének irányába mutat. Az öntevékeny csoportok mellett léteznek szociális indíttatásból létrejött, karitatív célú szervezetek is. Esetükben a fő szervező elv szintén nem feltétlenül a természetvédelem maga, hanem más, szociális, integrációs feladat felvállalása. Szintén ide sorolható azon civil szerveződés, amely viszonylag kis taglétszámmal, célzott profillal egy-egy falu háttér-önkormányzataként működik. Bár itt minden esetben felmerül a tényleges önkormányzattal való együttműködés kérdése, sok esetben a civil szervezet rugalmasabban és hatékonyabban tud fellépni a falu érdekeiben. Elsősorban itt jelentkezik a zöld gazdaság eszméje, amely a természeti képüket megőrző kis falvak kitörési pontja lenne.

Természetesen nem hiányoznak azok a pályázók sem, akik direkt társadalmi küldetés nélkül, kifejezetten a természetvédelmi feladatokra koncentrálnak. Az ő tevékenységi körükben láprétek rehabilitációja, ragadozó madár program, nyírfajd visszatelepítés, állatmenhelyek építése szerepel. Bár minden esetben hangsúlyozzák a lakossággal való együttműködést, világos, hogy a természetvédelem éppen a gazdálkodás, így ezen belül is a turizmus korlátozását, keretek közé szorítását igényli. A természetvédők fő partnerei a nemzeti parkok, természetvédelmi hatóságok. Az állami és a civil szektor közötti súrlódások rendszerint nem olyan erőteljesek, mint az önkormányzatok és a helyi mozgalmak közöttiek, de itt is megfigyelhető a civilek radikálisabb fellépése, rugalmasabb, probléma orientáltabb magatartása és az önkéntességéből fakadó fokozottabb elkötelezettsége.

3.2. Érdekképviselet, érdekérvényesítés

Ezen tématerületre érkezett a pályázatok 10 százaléka, az érdekképviseleti projektek közül hét pályázat került a kvalitatív mintába.

Az érdekképviselőt valódi ernyőtematikaként működik a pályázók körében. Az érdekképviselő alá sorolt pályázatok rendkívül széles palettát fednek le, mind működési területüket, mind hatásukat, illetve módszereiket tekintve. Egy tematikus választóvonal az inkább helyi jellegű projektek és az országos kezdeményezések között húzható meg. Az egyik kiválasztott helyi kezdeményezés tematikájában is rendkívül innovatív és egyedi, hiszen a fényszennyezésnek, még a téma iránt érdeklődők körében sem igen ismert problémájával foglalkozik. A projekt végső célja az volt, hogy egy vidéki városban környezetbarát világítási technikákat dolgozzanak ki. Kevésbé konkrét elképzelések is születtek, amelyek deklarált célja a helyi döntéshozatali mechanizmusba való bekapcsolódás volt. *„Az egyik célunk, hogy a jövőben a kistérség településeit érintő fejlesztések, beruházások döntéshozatali eljárásaiba bevonásra kerüljön alapítványunk tanácsadói és véleményezési jogkörrel.”* Ez a gondolat lényegében a civil kapacitásfejlesztéshez kapcsolódik, amely több pályázatban is felbukkan, mint a környezetvédelem kísérője. Volt olyan pályázat, amely feladatuként éppen a hálózatépítést, a már meglévő környezetvédelmi szervezetek fejlesztését fogalmazta meg. A koordináció célja természetesen a lokális horizonton túli érdekérvényesítés megteremtése. Ilyen országos koordináló szerepre több pályázó is vállalkozott, mikor pl. a termelők és a bioterméket fogyasztók közötti párbeszédet, kapcsolatteremtést szorgalmazta. (Gyakori, hogy ezek a projektek budapesti székhelyűek.) Vannak „elméleti” orientáltaságú projektek is, amelyek országos szintig eljutva egy-egy környezetvédelmi probléma komplex kezelésének stratégiáját kívánták kidolgozni (pl. az állatvédelmi törvény betartásán örökődő szakintézmények számára készítendő protokollt).

Az érdekképviselőt jellegéből fakadóan ebben a pályázati kategóriában kevés a materiális hozzáadott érték. A két legfontosabb megcélzott eredmény a szervezetépítés és a tervek, vizsgálatokat, szaktanácsadói anyagokat tartalmazó dokumentáció. Ha mégis tartalmaz a tervezet valamiféle beruházást, azt jellemzően nem maga a pályázó bonyolítja le, hanem a vele együttműködési szerződést kötő vállalkozó, illetve gazdálkodó. Az itt szereplő projektek sok esetben kutatási feladatokat látnak el. Egy nyertes pályázat mintaterületek havi monitorizálásán és strukturált interjúkon nyugvó kutatási elképzelést valósított meg. A fényszennyezés csökkentését célul tűző projekt szintén alapkutatás jellegű méréseken alapult. Hasonló átfogó koncepció, de inkább jogi, illetve protokolláris természetű munka a hazai állatmentő szolgálat modelljének kidolgozása. Ebben a projektben azonban már hangsúlyosan szerepelnek a szervezetépítési elemek is.

Léteznek tisztán szervezetépítési, már a civil kapacitásfejlesztés irányába mutató projektek is, amelyek szerint egy-egy szakterülethez (pl. a barlangászathoz) valamiképpen köthető egyesület összefogására és hálózattá építésére lenne szükség. Konkrét programjaik között előkelő helyen szerepelnek a tréningek, ismeretterjesztő előadások. Hasonló programelemek jelennek meg a biotermelőket és a fogyasztókat koordináló projektekben. A szélesebb közönségnek szánt előadások után a kiválasztott 30-40 termelő gyakorlatorientált képzésben vehetett volna részt, aminek keretében a szelíd gazdálkodási módokat sajátíthatták volna el.

A projektek jellegéből következően a célcsoport meghatározása sok esetben szervezeteket jelentett. Bár minden pályázó hangsúlyozta a lakossággal történő együttműködést, a valós célcsoport ennél minden esetben szűkebb. A biotermékekkel kapcsolatos pályázatban például a következőképpen épül fel a célcsoport hierarchia: „1) hagyományos kistermelők, akik eddig nem foglalkoztak biotermeléssel, 2) Biotermeléssel foglalkozó, a regisztrált élelmiszer-előállító hely státusát elérni kívánó kistermelők, 3) Biotermeléssel foglalkozó, a minőség javítását kívánó kistermelők, 4) Kisméretű feldolgozóüzemek tulajdonosai, akik minőségi termék-előállítási képességüket kívánják növelni.” A nyertes erdőgazdálkodási projekt például hangsúlyozza az erdők rekreációs funkcióját, ami hihetetlen mértékben kiszélesíti a célcsoportot. Maguk a programelemek azonban ennél jóval szűkebb kört, főként a kutatókat, a szakembereket és az erdőtulajdonosokat kívánják megszólítani. Maga a monitoring alaprogram olyan felkészültséget igényel, amely eleve feltételezi a résztvevők ilyen irányú képzettségét. A képzések, együttműködések, megállapodások partnerei pedig értelemszerűen az erdőgazdálkodásban érintett szakemberek. A fényszennyezést kutató projekt is igyekszik a lakosságot bevonni. Főként a laikus érdeklődők számára lehet érdekes egy-egy távcsöves megfigyelés. A program társadalmi célcsoportja azonban nem itt, hanem a közvilágítási munkákban érdekelt cégeknél, önkormányzatoknál keresendő. Szintén a döntéshozatali apparátust célozták meg a klasszikus érdekérvényesítő programok, amelyek a zöld alternatívák meglévő törvényi lehetőségeit kívánták a napi gyakorlatban is érvényre juttatni. Egészen pontosan lehatárolható célcsoporttal rendelkeznek a hálózatfejlesztési projektek, hiszen itt maguk a civil egyesületek, illetve a velük közvetlenül kapcsolatban álló gazdálkodók képezik a célcsoportot.

Az érdekvédelem, érdekérvényesítés témakörben pályázó szervezetekre a speciális tudás a jellemző, bár itt is találunk néhány széles profilú civil mozgalmat. Legtöbbjük egyszerre üzemel tudományos kutatóműhelyként és ismeretterjesztő fórumként. Jellemzőjük, hogy egy-egy szakterületet nem csak képviselnek, de fejlesztenek is. A tagok, aktivisták rendszerint képzett szakemberek. A pályázati anyagokban a professzionalitás nem egyszer műszaki paraméterekig lebontva jelenik meg, növelve a pályázat hitelességét. A folyamatos működést azonban a pályázati sikerek esetlegessége rendre megakasztja. Komoly előrelépést jelent, ha az egyesület, illetve az alapítvány folyamatos működését főállású alkalmazott és saját iroda biztosítja. Ennek hiányában a civilek igyekeznek projektekre szerveződni, ami sok esetben rendkívül színes, de nem minden esetben koherens tevékenységi palettát eredményez. Ennek oka, hogy a szervezetek igyekeznek idomulni egy-egy pályázati kiírás elvárásaihoz, így egymás mellett futnak földrajzilag távoli munkák. A legtöbb esetben egy-egy speciális szaktudás importálása, illetve exportálása figyelhető meg a projektekben. Olyan szervezetek például, amelyek a határon túl már sikeresen működtetnek termelői szövetkezeteket, igyekeznek tevékenységüket itthon is meghonosítani. Gyakorta előfordul, hogy a pályázók nem csak földrajzilag szegmentáltak, de tematikailag is. Az egyik, esélyegyenlőséget zászlajára tűző szervezet például profilbővítés során fokozatosan jutott el a környezetvédelem és az állatjog témájáig. Ritkábban, de volt olyan pályázó is, amely egy-egy város vagy kistérség komplex környezetvédelmi képviselőt tekintette feladatának, bár ez a szervezeti csoport jellemzően nem ebben a témakörben, hanem a helyi fenntarthatósági kezdeményezések altémában nyújtott be pályázatokat.

3.3. Ismeretterjesztés, tudatformálás

Az ismeretterjesztés, tudatformálás a környezetvédelmi tématerületen belül a legnépesebb alkategória, a pályázatok 58%-a ide sorolható. A beadott pályázatok közül kilencet választottunk a mintába².

² Fontos megjegyezni, hogy a Környezetvédelem és fenntartható fejlődés tématerület esetében az ismeretterjesztés, tudatformálás altípusba soroltuk az ún. demonstrációs projekteket is, mint például a megújuló energiák alkalmazása.

Az ismeretterjesztés, tudatformálás alkategóriába beérkezett pályázatok közös nevezőjét a célcsoport jelentette. Szinte valamennyi projekt iskolásokat vagy egyetemi diákokat célozott meg. *„Néhol rajtuk keresztül a felnőttek is bekapcsolódhattak a projektbe: Korosztály tekintetében azért esett a választás a 3-5. osztályos tanulókra, mert ők már elegendő tudással rendelkeznek, hogy részt vegyenek a vetélkedőben, és még elég aktívak és érdeklődők, hogy szívesen részt vegyenek egy ilyen típusú játékban. Közvetett célcsoportot képezik a szülők és a tanárok is.”* A tudatformálás ezen belül erősen összekapcsolódik az oktatással. Így a tanulmányi verseny több pályázatban is visszatérő tematika. Volt olyan projekt, amely helyismereti és környezetvédelmi vetélkedőt, volt olyan, amelyik dokumentációs filmes pályázatot írt volna ki, míg egy másik projekt bábelőadás írására invitálta volna a gyermekeket és a fiatalokat. A másik projektcsoport ötletei kevésbé a formális versenyszituációt, hanem a szórakozást állította célba, mint pl. az ifjúsági fesztiválok az eldobható italos poharak helyett visszaváltható termékek forgalmazását preferáló szervezet. A projekt rendkívül népszerűnek bizonyult a fiatalok körében, hiszen viszonylag egyszerű volt a részvétel. Az indirekt kampányolás ráadásul olyan rétegeket tudott megszólítani, akik egy merevebb, iskolás szituációba már nem jelentek volna meg.

A projektek között akadt olyan is, amelyik nem az ifjúság körében, hanem a vidékfejlesztésben látta az ismeretterjesztés lehetőségét. Így pl. egy kistérségre vonatkoztatva dolgozták ki az ökológiai lábnyom csökkentésének módjait. A modellprogram mintaadás révén kívánt hatni a közösségekre. Ilyen értelemben a helyi kezdeményezések kapcsán megismert gondolkodásmód jellemezte, ahol a civilek magukat nem egyszerűen zöldként, hanem egy jobb és életképebb gazdasági modell letéteményeseiként látatják.

A tudatformálás oktatásként való kezeléséből következően a legtöbb program pedagógiai elemekre épül. A *„játékos vetélkedők”* alap gondolata, miszerint a gyermekek, illetve a fiatalok a szituáció kedvéért minden létező üzenettel, így tehát a környezetvédelemmel is megbarátkozhatnak. A környezetvédelem egy-egy bábelőadáshoz kapcsolódóan interaktív színházi környezetben is megjelenhet. A programban résztvevő gyermekek azzal válnak *„környezetbaráttá”*, hogy a bábokat újrahasznosított csomagoló anyagokból készítik. Szintén inkább az alkotói tevékenység áll a dokumentumfilmzés középpontjában, és nem annyira a környezetvédelem. A filmkészítés olyan műfaj, amely szabadon párosítható bármilyen

üzenettel, így a táj bemutatásával is. Az utcai installációk szintén a művészet és a design kategóriájába sorolhatók, még akkor is, ha a mondanivaló környezetvédelmi üzeneteket sugároz. Az utcai látványelemek éppannyira tarthatnak számot az esztétikai értékelésre, mint a biomassza hasznosítására felszólító üzenetként.

A nevelő művészet mellett a pályázatokban megjelenik a szorosán vett iskolai szituációra emlékeztető programelem is. A környezetvédelmi versenyek szervezői a fiatalokat rendszerint a helyi kutatómunkára kívánták ösztönözni. A többfordulós versenyek, amelyek gyakorta az internetes felületeket is felhasználták, egy-egy döntőben értek véget, amelyek a tényleges versenyfeladaton túl lehetőséget teremtettek a résztvevők személyes találkozására is.

Szintén az ifjúsághoz, de nem a tanuló, hanem a szórakozó ifjúsághoz szólt a visszaváltható italos edények ötlete. A didaktikus ismeretterjesztés helyett a program egy konkrét probléma megoldásának technológiai kivitelezésén nyugszik. Eszerint az ifjúsági nagyrendezvények mellékhatása a koncentrált és rendkívüli mértékű környezetszennyezés, melynek egyik eleme az eldobható italos poharak tömege. A megoldás a régi-új ötlet, miszerint a vendéglátósok ismét visszaváltható és mosható poharakkal dolgozzanak. A program hangsúlyaira jellemző, hogy a költségvetés nagyobbik felét nem a poharak legyártása jelenti, hanem a szemléletformálás, a vendéglősök meggyőzése, a szervezési feladatok finanszírozása. A bírálók bizalmát mindenképpen erősíthette, hogy a pályázók 2009-ben a Szegedi Ifjúsági Napokon már tesztelték az egyébiránt már a Münchener Sörfesztiválon is sikerrel működő programot. Ritka ugyan, de léteznek „nem ifjúsági” jellegű elképzelések is, ahol modellprogramok kidolgozása állt a középpontban. A kistérségben gondolkodó elképzelések összekapcsolták a vidékfejlesztést és a környezetvédelmet. Bár ezek a programok inkább a helyi fejlesztéseket szolgálták, mintsem a szemléletformálást, igen sok előremutató ötletet vonultattak fel, úgymint a teleautó rendszert vagy az ökoszociális gazdaságokat.

A gyermekeket megcélzó programok nagy előnye, hogy rátelepülhetnek egy működő tanári diák szerepkörre. A környezetvédelmi üzenetek, amelyek jellemzően a felnőtt lakosság számára is tanulást igényelnének, a gyermekek számára csupán egyik az elsajátítandó tudás-javak közül. A tudatformálás éppen ezért szívesen fordul az újabb generációk felé. Az emberi

tőkébe való befektetés ráadásul annál inkább tűnik megtérülőnek, minél hamarabb történik meg, és így hosszú távon kamatozhat. A gyermekeken belüli célcsoport kiválasztása azonban már a programelemek függvénye. A több pályázatban is szereplő verseny-szituáció elsősorban az iskolában jól, vagy legalább közepesen teljesítő diákokat célozza meg. A jövőbe investálás ily módon abban a rétegben csapódik majd le - esélyegyenlőségi szempontokat figyelmen kívül hagyva - , amely iskolai előmenetele alapján predesztinált a tudás-javak birtoklására.

A művészeti performance célközönsége, főként, ha az utcán kerül elhelyezésre, lényegében a teljes lakosság. (Természetesen itt is erős szűrők érvényesülnek, hiszen pl. egy buszpályaudvart jellemzően az ingázó, nem autóval közlekedő célcsoport használja). A figyelem felhívás elsősorban a probléma tudatosítása kapcsán lehet eredményes. A művészeti cél-installációk gyakori problémája, hogy a közönség sok esetben magát az alkotást sem tudja értelmezni. A pályázatban ezért külön hangsúlyozzák a szervezők, hogy közérthető alkotásokat kívánnak megjelentetni.

Az ebben az altípusban elemzésre került pályázatok kapcsán elmondható, hogy a legtöbb pályázó helyi, leginkább regionális szinten tevékenykedő civil mozgalmat takar. Az átlagos taglétszám néhány tucatra tehető csupán, néhol egy-egy főállású szervezővel. Akad azonban országos szervezet is. Utóbbi lobbij ereje természetesen többszöröse a kis szervezetekének: *„Közel 80 irodában biztosítunk szelektív hulladékgyűjtést, vállalati önkéntes csapatokkal segítünk rászoruló intézményeken és immár ötödik éve valósítunk meg szelektív hulladékgyűjtési és kapcsolódó szemléletformáló programokat a legnagyobb nyári fesztiválokon.”* A kis szervezetek elsősorban a pályázati rendszerek szerint tevékenykednek. A határ menti területeken igénybe veszik a speciálisan ezen célra létrehozott alapokat is. A határ két oldalán kiépülő együttműködések azonban nem korlátozódnak a források megszerzésére. Főként az Ausztriával határos területekről számtalan ötlet, innováció, jól működő demonstrációs módszer kerül át a civilekhez. Máshol a város szellemisége, iskolaváros jellege dominál. Nem véletlen, hogy a tudatformálás témakörében beérkező pályázatok benyújtói között több is kifejezetten pedagógiai, tehetséggondozási célt tűzött ki maga elé. Mint szinte valamennyi kategóriában, itt is feltűnik a helyi egyesület, amely a környezetvédelem mellett a kulturális örökség ápolását, a helyi sportélet fejlesztését, a

művészet pártolását feladatának tekinti. A lokális szervezetek általában a kisebb településekre jellemzőek. A nagyvárosokból pályázók rendszerint valamely szakterületre specializálódtak. Még az országos ismeretségű, sajtókapcsolatokkal rendelkező pályázók között is megfigyelhető ez a specializálódás. Van olyan tömörülés, amelyik a közlekedésre, van, amelyik az energiafelhasználásra, és van, amelyik a hulladékhasznosításra összpontosít. Az óriás szervezetek állandó irodát tartanak fenn, minimum 8-10 fős állandó munkatársi gárdával, mindemellett pedig több száz önkéntest mozgósítanak. Hatékonyságuk a nagyvállalatokhoz hasonlítható, ugyanakkor nehezen jutnak el a leszakadó térségekre és a falvakba. A futó projektek legtöbbször a városi vagy legalábbis elővárosi, szuburbán zónák középosztályát célozza meg. Ha belegondolunk, hogy ez a réteg a fő fogyasztó, és így a fő szennyező is, vitathatatlan a projektek létjogosultsága.

3.4. Klasszikus tábor, kirándulás

Ezen kategóriába a beérkezett pályázatok két százalékát tudtuk besorolni, a mintába három pályázat került, ugyanakkor az ezen altípusba tartozó pályázatok mélyebb megismerése érdekében több pályázati programot is részletesebben megvizsgáltunk.

Az ismeretterjesztéshez hasonlóan ebben a témakörben is dominálnak az ifjúságnak, illetve a gyermekeknek szóló programok. A gyermekeknek szánt táborok tematikájának a középpontjában természetesen a környezetvédelem áll, de más-más hangsúlyokkal. Az óvodásoknak szóló programok inkább csak figyelemfelkeltőek, és üzenetüket tekintve legalább annyira a szülőknek szólnak, mint maguknak a gyermekeknek. A vizsgált projekt egy klasszikus óvodai kiegészítő programsorozat, amely a jeles napok szervezésétől, a rajzversenyen át, sport és kézműves foglalkozásokat kívánt tartani a kiválasztott óvodák életében. A program legalább annyira szociális indíttatású, mint környezetvédelmi, hiszen hangsúlyosan a leghátrányosabb helyzetű intézményeket kívánta kiválasztani, azokat tehát, ahol az ilyen jellegű plusz szolgáltatásokból nagy a hiány. Egy, az iskolásoknak szóló ifjúsági tábor elképzelése már hangsúlyosabban támaszkodik a kognitív ismeretekre. Itt az energiafelhasználás áll a középpontban. A tábor itt sem önmagában szerepel, hanem egy egész éven át tartó előadásokkal, gyakorlati foglalkozásokkal, versenyekkel tarkított

programsorozat kiemelt eseményeként. Bár a témakör kiírását a legtöbben a gyermekeknek szóló programmal azonosították, volt olyan pályázó, aki emellett a felnőttképzést is beemelte a repertoárjába. A program itt is elemek sokaságából épül fel, amely táborok szervezésétől, előadások, szabadegyetemek tartásán át, akciónapok szervezéséig és kiadványok megjelentetéséig ível.

A projektek legfőbb jellegzetessége, hogy egy-egy tábor vagy akciónap mellett tehát egész éves, hosszú távú foglalkozásokat is biztosítanak. Az óvodai jeles napok például magukba foglalják a rollerversenyt, a faültetést, a tavaszi takarítást, és csupán egy a programok közül a természetvédelmi területet érintő kirándulás. Az óvodásoknak természetesen nem szerveznek előadásokat, számukra a természetvédelem közvetlen élményként jelenik meg. Fontos a *„közvetlen és tágabb természeti és társadalmi környezet felfedezése, felfedeztetése, változatos mozgásos és érzékszervi tapasztalatok által.”* - áll a pályázat szövegében. Az óvodai programok elsősorban általános környezetkultúra-fejlesztésként foghatók fel, ahol az óvoda karbantartása, takarítása, csinosítása legalább annyira fontos elem, mint maga a környezetvédelmi motívum. A már példaként említett, iskolásokat megcélzó projekt már specifikusabb. A pályázó szerint a *„középiszkolás tanulók innovációs pályázatán már megszülehetnek a jövő zöld technológiájának csírái is”*. A programsorozatnak a rendszeres szakmai előadások adnak keretet, mintegy iskolán kívüli szabad képzést biztosítva a fiataloknak. A szakmai előadássorozat egyébiránt meglehetősen gyakori programelem.

A kirándulás jellemzően eszközként jelenik meg a pályázatokban, az egyik pályázat indoklása szerint: *„vannak olyan tématerületek, ahol egy-egy szakmai kirándulás nagyobb élményt és jobb betekintést tud adni, mint akármilyen előadás. Ezért buszos kirándulásokat tervezünk szervezni különféle célokkal.”*

A táborok, jeles napok, akciónapok során kialakítandó cselekvő viszony kialakítása majd minden pályázatnál központi elem. A programelemek azonban nem minden esetben alkotnak koherens egészet, sokkal inkább szabadon kombinálható, egymástól gyakran független eseményeket jelentenek. Így például az ökopiac szervezése, a helyi gulya ki- és behajtásához

kapcsolódó összejeveteltől függetlenül is életképes, mint ahogyan a gyermekek nyári táboroztatása sem függ közvetlenül össze a többi programmal.

Másrészt a pályázatok egy részénél megfigyelhető a természetvédelem és a kulturális örökségvédelem összekapcsolása, hiszen a tájmegőrzés sok esetben a hagyományos gazdálkodási módok felélesztését feltételezi. A népi hagyományok ökológikus világképe a pályázat írója szerint egyben iránytű is lehet egy környezettudatosabb magatartás irányába, amely a vidéken élőkől a háztáji gazdálkodást, a városban élőkől a tudatos fogyasztást generálja. Érvrendszerében tehát egy, a népi kultúrában még meglévő szelíd tájhasználatot kínálja fel alternatívaként a modern nagyüzemi gazdálkodással szemben. A népi kultúrával való azonosulás így érzelmileg is elősegítheti az élelmiszertermelés reformját.

A táboroztatás ifjúsági célcsoportja annyiban tér el az ismeretterjesztés célcsoportjától, hogy rendszerint koncentráltabb, helyi jellegű közösségeket feltételez. Egy-egy cserkészcsapat, iskola vagy óvoda, esetleg egy kisebb faluközösség kapcsolódik csupán a programhoz. Mindez nem csupán a táborra magára érvényes - aminek létszámkorlátja magától értetődő-, de az egész éves programokra is. Az ily módon konkretizált célcsoport nagy előnye, hogy nem igényel toborzási munkát, hanem a már meglévő csoportok belső potenciáit, kapcsolatait tudja felhasználni és kibővíteni. A pályázók ugyan gyakran megemlítik, hogy az iskolásokon, óvodásokon keresztül a szülőkhöz is eljutnak az üzenetek, de ezek hatásfoka vitatott. A célzott célcsoportból következően a projektek elsősorban az aktivitás kibővítését és nem új programok beindítását szolgálják. A vizsgált pályázat alapján azt mondhatjuk, hogy az óvoda formális intézménye nyilvánvalóan működőképes plusz programok nélkül is, ám ezek nagyban hozzájárulnak a nevelés sikerességéhez. Főként, hogy a pályázó szervezet külön hangsúlyozta, hogy nem elit intézményekbe, hanem kifejezetten egy szegényebb helyzetű térség „*tőkehiányos*” közintézményében helyeznék el a programsorozatot. A környezetvédelmi hatás mellett így joggal reménykednek a szervezők abban is, hogy a színes programok csökkentik a „*jó és a rossz óvodák*” közötti tekintélyes szolgáltatási különbséget. Máshol egy formális ifjúsági szervezet aktivitását kívánták a pályázat révén megnövelni. A célcsoport itt maga a pályázó szervezet volt, tehát a szervezetépítés irányába mutató kezdeményezésről van szó. A szervezetépítés igénye egyébiránt olyan területeken is megjelenik, ahol a célcsoport nem maga a civil pályázó, hanem a tágabb térségi szereplők,

úgy mint a gazdálkodók, fogyasztók. A szakmai előadások nyíltak ugyan, de a törzsközönség a civil szervezet állandó tagságából verbuválódik, a táborokba bárki jelentkezhet ugyan, de a szervezet tagjainak gyermekei minden bizonnyal nagyobb számban érdeklődnek majd, mint ahogyan a tervezett piac állandó vásárlóit is az egyesület tagjai jelentik. Ugyanakkor ezek a programok egyben toborzó jellegűek is, így az egy-egy tématerület iránt érdeklődő előadásokat látogatók idővel talán formálisan is bekapcsolódnak a mozgalomba.

Az ezen témakörben vizsgált pályázó szervezetek a kicsi, illetve a közepesen nagy kategóriába tartoznak. A táboroztatás, kirándulás témája okán, igen jellemző, hogy a szervezet elsődleges feladatának nem a környezetvédelmet, hanem más, elsősorban oktatási, nevelési kérdéseket tekinti. A környezetvédelem tehát a már meglévő profil kiegészítése oly módon, hogy a más célból megszervezett fiatalság (vallási közösségek, hátrányos helyzetű gyermekek, stb.) számára újabb üzeneteket fogalmaznak meg. Akad azonban olyan projektgazda is, amelyik alapítása pillanatában is a természetvédelmet tekintette fő feladatának. Így például az egyik pályázó egyesület esetében megfigyelhető, hogy kezdetben kifejezetten állatvédelmi, madárvédelmi céllal alakult szervezet fokozatosan nyitott a népi hagyományok ápolása, rajta keresztül pedig az ökológiai gazdálkodás irányába. Mindezt - leírásuk szerint - az indokolja, hogy a táj természeti értékei, védett fészkelő helyei nem óvhatók meg önmagukban, hiszen azok egy holisztikus ökológiai rendszer részeként működtek évszázadokon keresztül. Ennek a rendszernek az alapját képezte a legeltető állattartás, amelynek felélesztésében az egyesület aktív szerepet játszott. Végül a profilbővítés harmadik lépcsőjében fokozottan megjelenik a táj bemutatásának (tanösvények, táborok, ünnepek) igénye. Röviden úgy fogalmazhatunk tehát, hogy a környezetvédelmi céllal alakult szervezet fokozatosan társadalmi mozgalommá egészült ki.

3.5. Egyéb környezetvédelmi program

Az egyéb környezetvédelmi projektek közé az ezen tématerületre benyújtott pályázatok 6 százalékát tudtuk besorolni, ezek közül nyolcat választottunk elemzésre.

Az egyéb kategóriába benyújtott pályázatok között főként kutatóműhelyek és akciócsoportok találhatók. A kutatóműhelyek egy-egy speciális részfeladat rendkívül professzionális kidolgozására vállalkoztak. Találunk pályázatot, amely egy általa kidolgozott új matematikai modellezési eljárással a felszíni közlekedés problémáira keresi a választ, máshol a hazánk legnagyobb folyójából eltűnt tokfélék újraterelítésének lehetőségeit kívánták megvizsgálni.

A többi altípusban is megfigyelhető jelenség, miszerint a népi hagyományok és a környezettudatos magatartás között a pályázók szoros összefüggést látnak, ebben a pályázati témában is felbukkan. Az egyik kiválasztott projektben a népi gyógyászatnak a kisebb, főként határon túli magyar falvakban még élő hagyományainak feltárása, dokumentálása áll a középpontban. A vállalkozás a néprajzi gyűjtések 24. óra programjába illeszkedik.

A projektek másik csoportja akciófeladatokra koncentrál, mint pl. kerékpárút építés, tanösvény kialakítás, építési beruházás megakadályozása és alternatív, helyi gazdasági rendszer felépítése (ezúttal azonban nem falusi, hanem városi környezetben). Az akciófeladatok háttérében is ott találjuk a kutatómunkát. Egy kisváros mindennapi környezeti reformjának kidolgozásakor pl. mintaterületek kerülnek kiválasztásra, ahol a lakótelepi, társasházi, családi házas övezetekben tesztelik a mindennapi fogyasztások (víz, fűtési energia, villany, stb.) csökkentésének módozatait.

A kutatási projektek szellemiségükből fakadóan innovatívak kell, hogy legyenek. A forgalomirányítási szoftver fejlesztői például abból indultak ki, hogy az eddigi modellek a csomópontokat és vonalakat, nem pedig a hálózatokat állították a középpontba, holott a forgalmi rendszerek inkább az utóbbira emlékeztetnek. A projekt jelen szakaszában a szoftver tesztelésére, javítására kerestek partnereket, elsősorban önkormányzatokat és forgalomirányítási hatóságokat. A cél az volt, hogy a gyakorlatban tesztelhesék az új forgalomirányító szoftvert. Nem a szoftver készítői az egyetlenek, akik már elkészült vagy folyamatban lévő munkák tesztjéhez kértek támogatást. A veszélyeztetett tokhalfélék visszaterelítése pl. nemzetközileg elfogadott irányelv, amely megvalósításához két, kísérlet értékű beavatkozást kívánt az egyik pályázó megvalósítani. A gyógynövénykészítés népi hagyományait feltáró projekt értelemszerűen a dokumentációra, az írásos és filmes rögzítésekre helyezte a fő hangsúlyt. A kutatási projektekben a környezetkultúra tudatosítása nem szerepel prioritásként, a programok elsősorban a döntéshozókat szólítják meg.

Az akció jellegű projektekben a lakossággal való együttműködés már hangsúlyosabb szerepet kap. A városi környezettudatos fogyasztást zászlajára tűző elképzelés például a munkát egy információs iroda felállításával kívánta kezdeni, hogy a hét minden napján az érdeklődők rendelkezésére állhassanak. Innen kiindulva lakóközösségek, iskolák bevonásával lenne megvalósítható az ökoházteremtés kialakítása, bemutatása, a jó példák összegyűjtése. A gondolat alapja a mindennapi cselekvés ösztönzése, az egyén környezet iránti felelősségének és cselekvési lehetőségeinek bemutatása és demonstrálása. Ugyancsak az egyéni felelősségre épül az a piacmentő kezdeményezés, amely a főváros egyik csarnokának bezárása ellen szerveződött. A civilek itt a helyi lakossággal, mint tudatos fogyasztóval számolnak, hogy a rövid megtérülési profitberuházás helyett a város hangulatát, élményét hosszútávon garantáló piaci funkció fennmaradhasson.

Az egyéb alkategóriába sorolt kutatási projektek lényegében a társadalmi diskurzus professzionális szintjét testesítik meg. Az ide beérkező pályázatok társadalmi kapcsolatai elsősorban a tudományos mezőben realizálódnak, mint az MTA, a kutatóegyetemek vagy más, nem egyszer nemzetközi partnerek. A pályázat során azonban a tudományos mező inkább háttérként, mintegy minőségbiztosítósággal jelenik meg, hiszen a fő hangsúly a döntéshozatali szinttel való kapcsolatokra helyeződik át. Az „alkalmazott tudomány” mindenképpen piacképesebb, mint az elméleti alap kutatás, hasznosulása közvetlenebb, kézzelfoghatóbb.

Az akció jellegű projekteknel a tudományos háttér kevésbé hangsúlyos, ők maguk is inkább fogyasztói, illetve felhasználói a kutatási innovációknak. Legitimitásukat gyakorta igyekeznek növelni szakmai kapcsolataikkal. Így pl. egy fakivágásról szóló hatósági rendelet megvétózásakor az erdészek szakvéleményét csatolták a petícióhoz. Máskor a tagok saját professzionális munkahelye a biztosíték, akik az életben maguk e szakterületen tevékenykednek, és a civil ismeretterjesztést második hivatásuknak tekintik. Az akció projektek kettős célcsoportot határoznak meg. Az első rendszerint maga az önkormányzat vagy valamely tőkeerős vállalat, amely a térségben környezetromboló beruházást kíván elindítani. A másik oldalon a lakosság áll, amelynek valódi érdekképviseletére maguk a civilek lennének a letéteményesek: *„Az önkormányzat elveszítette eredeti funkcióját, nem képviseli a helyben lakók érdekeit”*. Persze sok esetben a lakosság sem ismeri fel *„saját érdekeit”*, hiszen a környezet, mint közös jószág, rendszerint elsikkad az individuális

rendszerekben. A civilek másik nagy feladata tehát, hogy a lakosságban olyan igényeket generáljanak, amelyeket majd képviselni tudnak. A hatékony energiagazdálkodás azért is sikeres téma, mert az emberek mindennapi anyagi helyzetére reagál, miközben közösségi érdekeket is szolgál.

A tudományos kutatási projektek és akció projektek nem csak programelemeikben és társadalmi kapcsolataikban, de hátterükben is igen eltérőek. A kutatóműhelyek professzionalitása nem egyszer valódi professzióval, azaz valamely állami vagy magánszektorhoz kapcsolódó rendszerrel párosul. A kutatóműhelyek ugyanis több-kevesebb állandó finanszírozást igényelnek, amit rendszerint a mecenatúra - pl. a közlekedésfejlesztésben érdekelt cégek - vagy maga az állam biztosít normatíva vagy állandó támogatások formájában. S bár a tudományos kutatás a támogatások ellenére autonóm maradhat, valójában a civil jellege sosem olyan kiforrott, mint egy helyi egyesületé vagy amatőr mozgalomé.

3.6. Összegzés - a tématerület pályázatainak főbb jellemzői

- A környezetvédelmi projektekben a civilek rendszerint egy speciális tudás birtokosaként lépnek fel, és ezt a tudást kívánják a lakosság felé kommunikálni.
- A vizsgált pályázatokból az derül ki, hogy a lakosság, illetve a döntéshozók ma még nem kellően elkötelezettek a környezetvédelem iránt. Vannak olyan pályázók, akik maguk is egy-egy tématerület avatott szakemberei, saját kutatások és eredmények letéteményesei. A többség azonban maga is felhasználója a környezetvédelmi vizsgálatok eredményeinek.
- A pályázó szervezetek alapvetően négy kategóriába sorolhatók. Az első a klasszikus természetvédő mozgalom, amely később bővítette profilját a társadalmi kapcsolatokkal. A második a környezetvédelmi mozgalmak köre, amelyek kifejezetten a társadalomökológiai kihívásokra (pl. hulladék- és energiagazdálkodás) specializálódtak. A harmadik jellegzetes formáció alaptevékenysége nem tartozik a környezetvédelemhez, hanem pl. a gyermekek oktatásához, neveléséhez és ahhoz kapcsolná tematikus programját. A negyedik, főként a kistélepülésekre, de néhány nagyvárosi pályázóra is jellemző forma a helyi egyesület, amelynek rendkívül széles, a

település egészére kiterjedő aktivitási mezője van (a sporttól, a hagyományőrzésen át, a kismamaklubokig).

- Elmondható, hogy a célcsoport elérése terén különböző stratégiákat figyelhetünk meg annak függvényében, mennyire általános és mennyiben specifikusak az elérni kívánt célok. A legáltalánosabb „lakossági tudatformálást” megcélzó projektek viszonylag ritkák, de szép számmal akadnak olyanok, amelyek helyi szinten kívánnak a teljes lakossághoz szólni. Igen kedvelt célcsoportot testesítenek meg a fiatalok, illetve a gyermekek, valamint a helyi projektekből a gazdák.
- Ritkák azok a szűkebb szakmai közönséghez szóló projektek, amelyek egy-egy témakörre specializálódtak.
- A helyi fenntarthatóság altípusba sorolt pályázók körében a helyi fenntarthatóság kérdéskörének értelmezése területileg erőteljes eltérést mutat: a jobb anyagi helyzetű településekről pályázók a helyi fenntarthatóság alatt az életminőség javítását értették, számukra a természeti táj egyben esztétikai érték is, míg az elmaradottabb országrészekből érkező pályázatoknál a környezetvédelem egyben gazdasági lehetőséget is jelent, amely a leszakadó rétegek felemelkedését, illetve az egész térség versenyképességének javítását szolgálja.
- Az érdekvédelem, érdekérvényesítés témakörben pályázó szervezetekre a speciális tudás a jellemző, közös vonásuk, hogy egy-egy szakterületet nem csak képviselnek, de fejlesztenek is.
- Az ismeretterjesztés, tudatformálás alkategóriába beérkezett pályázatok közös nevezőjét a célcsoport jelentette. Szinte valamennyi projekt iskolásokat vagy egyetemi diákokat célozott meg. A tudatformálás ezen belül erősen összekapcsolódik az oktatással, a kínált programok számos pedagógiai elemet tartalmaznak.
- Az ismeretterjesztéshez hasonlóan a klasszikus tábor, kirándulás altípusban is dominálnak az ifjúságnak, illetve a gyermekeknek szóló programok. A vizsgált projektek legfőbb jellegzetessége, hogy egy-egy tábor vagy akciónap mellett tehát egész éves, hosszú távú foglalkozásokat is biztosítanak.
- Az egyéb kategóriába benyújtott pályázatok között leginkább kutatóműhelyek és akciócsoportok találhatók. A kutatási projektek szellemiségükből fakadóan az innovativitásra törekszenek, az akció jellegű projektekből viszont a lakossággal való szoros együttműködés kap hangsúlyos szerepet.

4. Civil kapacitásfejlesztés tématerület pályázatainak elemzése

A tématerületre benyújtott 574 pályázatból 58 pályázat került kiválasztásra. A tématerületen belül 4 tevékenységtípust különítettünk el: 1) szervezeti és humán erőforrás fejlesztés, 2) érdekképviselés, érdekérvényesítés, 3) közösségfejlesztés, helyi közpolitika és 4) egyéb civil kapacitásfejlesztés.

A szervezeti és humán erőforrás-fejlesztés tevékenységtípusba azokat a szervezeteket soroltuk, amelyek a projekt során szervezetük fejlesztésére vagy más szervezetek kapacitásának növelésére fókuszáltak, ezek közé azokat a projektterveket soroltuk, amelyekben a tagok képzése, a szervezet együttműködési kapacitásának növelése és/vagy az önkéntesek mozgósítása jelent meg fő tevékenységként. Az érdekképviselés, érdekérvényesítés tevékenységtípusban azokat a projektterveket találjuk, amelyek egy konkrét célcsoport (pl. prostituáltak, betegek, stb.) esetében kívántak valamilyen érdekképviselési tevékenységet, például jogi felvilágosítást, jogvédelmet és jogi tanácsadást végrehajtani. A közösségfejlesztés, helyi közpolitikai tevékenységcsoportban pedig azokat a projektterveket soroltuk, ahol a cél például a helyi önkormányzati munka értékelése, közpolitikai akciók szervezése, az érintett helyi szereplők képzése, együttműködésének növelése volt. Végül az egyéb civil kapacitásfejlesztés típusba azok a tevékenységek kerültek, amelyek a fenti három típusba nem illeszkedtek, mint például edzések szervezése kisgyermek számára, tv-műsor készítés vagy lakóotthon kialakítása hátrányos helyzetű fiataloknak.

Tevékenységtípusok mentén az alábbiak szerint választottuk ki az 58 pályázatot.

4. számú táblázat: A mintavétel szempontjai

Tevékenységtípus	Db összesen	Ezen belül	
szervezeti és humán erőforrás fejlesztés	36	Budapest	15
		megyeszékhely	11
		város	5

		falu	5
érdekképviselés, érdekérvényesítés	6	Budapest	3
		megyeszékhely	1
		város	1
		falu	1
közösségfejlesztés, közpolitika	helyi 12	Budapest	5
		megyeszékhely	3
		város	2
		falu	2
egyéb kapacitásfejlesztés	civil 4	Budapest	2
		megyeszékhely	1
		város	1
		falu	-
Összesen			58

A nyerési esélyeket figyelembe véve 6 nyertes és 52 nem nyertes pályázat került a teljes kiválasztott mintába. A Civil kapacitásfejlesztés tématerület pályázatainak elemzése tehát a 4 fő típus mentén történik.

4.1. Szervezeti és humánerőforrás fejlesztés

A Civil kapacitásfejlesztésre pályázók döntő hányada (62,2%) szervezet- és humánerőforrás fejlesztés tevékenységre nyújtott be pályázatot, a kvalitatív elemzés során az ilyen típusú pályázatok közül 36 került kiválasztásra, melyek közül a nyertes pályázatok száma 3.

A szervezeti és humánerőforrás fejlesztést megcélzó projektterveknek alapvetően két markánsan elkülönülő típusát különböztethetjük meg. Az első típusba azok a projektek sorolhatók, amelyek a pályázó szervezet fejlesztését célozzák meg (belső kapacitásfejlesztés), míg a második típusban olyan tevékenységek jelennek meg, amelyek egy meghatározott szervezetcsoporthoz (pl. egy térség szervezetei vagy egy témában működő szervezetek) fejlesztését célozzák meg (hálózatosodás).

A szervezeti és humánerőforrás fejlesztésen belül sokféle tevékenységet találhatunk, amelyek a pályázó szervezet fejlesztését célozzák meg. Ezen belül találhatunk olyan projekttervet, amelyek a szervezet meglévő tevékenységének rendszerbe szervezését tűzték ki célul: *„A megnövekedett igényeknek csak úgy tudunk megfelelni, ha bővítjük szakmai ismereteinket (...) Az eddigi esetlegesség helyett most rendszerszerű megoldás felé szeretnénk elindulni”*-fogalmazta meg pályázatának célját az egyik szervezet. Míg mások a szervezetük tevékenységének fejlesztésére, szolgáltatásaik bővítésére pályáztak: *„A kezdeti eredmények és a megnövekedett igények alapján a projekt átfogó célja az Alapítvány szolgáltatásainak továbbfejlesztése és társadalmi bázisának növelése.”* A belső kapacitásfejlesztésre pályázó szervezetek közös sajátossága, hogy a projektterv alapját a korábbi időszakok eredményei, a szervezet iránti megnövekedett igények jelentik, célcsoportként pedig a szervezet tevékenysége által általában is megcélzott célcsoportot jelölik meg. Jellemző programelemek a képzések, stratégiai tervezés, kommunikációfejlesztés. Az innovativitás az ilyen jellegű pályázók esetében nem jelenik meg hangsúlyos elemként. Arra a kérdésre, hogy a projektet miért és mennyiben tekintik innovatívnak a belső kapacitásfejlesztésre pályázók jellemzően általában a szervezet újító tevékenységét és nem a projektben megvalósítani kívánt tevékenység újító jellegét jelölték meg. Az ilyen projektek hosszú és rövid távú célja egyaránt a szervezet működéséhez, tevékenységének fejlesztéséhez kapcsolódik.

A szervezeti és humánerőforrás fejlesztés tevékenységcsoportján belül a másik markáns projektcélként a szervezetek hálózatosodását jelölhetjük meg. Az ilyen jellegű projektek a szervezetek közötti együttműködést, bizonyos tudás és tevékenység típusok szervezetek közötti elterjesztését célozták meg.

Jellemző projektcélként jelenik meg például az egy témában működő szervezetek közötti együttműködés: *„A témában érintett civil szféra összefogása, kapacitásfejlesztése szervezeti és érdekérvényesítési szinten annak érdekében, hogy a hazai fejlesztéspolitikában minél*

*jelentősebb szerepet kapjon a (...) társadalmi, gazdasági, kulturális kapcsolat, és ennek a fejlesztéspolitikának a kidolgozását a civil szféra minél hathatósabban mozdítsa előre.” - jelölte meg a projekt fő céljaként az egyik pályázó szervezet. Míg mások pedig egy-egy térség vagy régió civil szervezeteinek összefogására összpontosítanak általában vagy egy adott tematika mentén: *A projekt, három hátrányos helyzetű régió területén elő kívánja segíteni a cigány civil szervezetek bejelentkezését az ott működő és több szintű (kistérségi, a megyei és a regionális) területfejlesztési civil egyeztető fórumokba, (...) aktív részesei és alakítói legyenek a térségüket érintő döntéshozatalnak és a térségi fejlesztési folyamatoknak.**

Jellemző sajátossága még az ilyen típusú hálózatosodást megcélzó projektterveknek, hogy a projektek hosszú távú célja alapvetően a hazai civil szféra hatékonyabb működése. Jellemző példa erre ahogyan az egyik pályázó megfogalmazza a civil szervezetek szakmai képzését célzó pályázatának hosszú távú céljait: *„A projekt fő, hosszú távú célja a civil társadalom, a civil szervezetek működésének megkönnyítése, racionalizálása. Ennek érdekében projektünk egyrészt javítani szeretné a civil szervezetek informatikai felkészültségét, másrészt javítani szeretné a civilek közti kapcsolat minőségét, kapacitásaik kihasználtságát, serkenteni az együttműködések és partnerségek kialakulását, valamint lehetőséget adni a tevékenységeik bemutatására.”*

Az ilyen típusú tevékenységre pályázók esetében célcsoportként döntően intézményeket, szervezeteket találunk, illetve jellemző célcsoport még a jól körülhatárolt, konkrét célcsoport (pl. 10 kiválasztott, romákat támogató civil szervezet).

A Civil szervezetek kapacitásfejlesztésén belül a támogatott projektek aránya mindössze 9,6%. A szervezeti és humán erőforrás fejlesztés tevékenységtípus kvalitatív mintájába bekerült 3 sikeres pályázat azt mutatja, hogy a nyertes projektek ebben a tevékenységtípusban döntően a szervezetek hálózatosodását, a szervezetek közötti együttműködést és kapacitásfejlesztést megcélzó pályázatok közül kerültek ki. A nyertes pályázatok jellemzője a komplex megközelítési mód, illetve az innovatív módszerek bevezetése és terjesztése. Az egyik nyertes pályázat például a civil újságírás módszerének elterjesztésével célozta meg a szervezetek kapacitásfejlesztését: *„A projekt során a 15 résztvevő civil szervezet kommunikációs és ellenőrző tevékenysége javul: az internet-alapú kommunikációs eszközök használatának elsajátítása - a civil újságírás - segít a civil szervezeteknek abban, hogy tevékenységeik sorát bővítsék, hangjukat hallathassák a médiában és a közbeszédben/társadalmi viták során.”*

A szervezetek képzése jelenti a fő programelemét egy másik nyertes projektnek is: „*Cél a Mo-n működő autizmus területén dolgozó civil szervezetek (helyi szervezetek) kapacitásának fejlesztése 2 képzésen keresztül: érdekvédelmi és családsegítő képzések kidolgozása és megtartása az országban 6 helyen*”. Míg egy következő nyertes pályázat a képzés mellett külön figyelmet fordított a szervezetek hálózatba szervezésére is: „*(cél) a képzésben résztvevő facilitátorokból regionális hálózat kiépítése a tapasztalatcsere, a kölcsönös támogatás, és a későbbi hasonló projektek megvalósulásának elősegítésére*”.

A nyertes pályázatok jellemzője továbbá a célcsoportok konkretizálása, valamint a célok és projektelemegek világos rögzítése. Jellemző a kidolgozott projektterv, amely tartalmaz minden lényeges programelemet. Az egyik nyertes pályázatban például az alábbi tevékenységek szerepeltek, melyhez részletes módszertan is társult: „*1. A projekt meghirdetése, 2. Tréningek, 3. Önkormányzatok honlapjainak monitorozása, 4. Tartalomszolgáltatás a honlapon és 5. Tájékoztatás, híradás a projektről, a monitorozás eredményeinek közzététele.*” Míg a támogatást nem nyert projektek esetében a megfogalmazott célok mellett számos esetben nem találunk kidolgozott munkatervet.

Összességében elmondható, hogy a szervezet és humánerőforrás fejlesztés a civil kapacitásfejlesztésen belül a legmarkánsabb tevékenységtípus. A kvalitatív elemzés során ezen belül két eltérő projektterv típust találtunk. Az első típusba azok a szervezetek tartoznak, amelyek saját szervezetük fejlesztését célozták meg (belső kapacitásfejlesztés), míg a második típusban azok a projekttervek jelennek meg, amelyek a szervezetek fejlesztését, képzését, hálózatosodását célozták meg. A nyertes projektek döntően ez utóbbi típusú pályázatok köréből kerültek ki. Jellemzően ezek a projektek szervezeteknek, intézményeknek, illetve jól körülhatárolt célcsoportnak szólnak.

4.2 Érdekképviselés, érdekérvényesítés

A Civil kapacitásfejlesztésre pályázók 9,4 százaléka érdekképviselés, érdekérvényesítés tevékenységre nyújtott be pályázatot, a kvalitatív elemzés során az ilyen típusú pályázatok közül 6 került kiválasztásra, melyek közül a nyertes pályázatok száma 1.

Az érdekképviselés és érdekérvényesítést célzó pályázatok meghatározó sajátossága, hogy a projekttervek hangsúlyos eleme a jogi tanácsadás és/vagy jogsegély, valamint a

döntéshozókkal való együttműködés, a civil szféra részvételének erősítése a döntéshozásban. Az egyik pályázó például a következő fő tevékenységeket határozta meg a pályázatában: „(1) *Jogi tevékenység, (2) Kutatás, (3) Kutatás utáni feldolgozás, (4) Tanácsadás*”. A vizsgált pályázatok célcsoportként intézményeket és szervezeteket jelöltek meg, melyek között a lokális intézményrendszerből az országos törvényalkotásig az intézmények széles skáláját megtalálhatjuk.

Az érdekképviselő, érdekvédelem előmozdítás tevékenységre pályázó szervezetek között kétféle jellegzetes szervezettípust találunk: 1) a jogvédő és érdekvédelmi szervezeteket és 2) valamely település fejlesztéséért létrejött szervezeteket. Az eltérő szervezettípusok eltérő módon közelítik meg az érdekképviselő, érdekvédelem előmozdítás témakörét. A különböző szakmai, illetve meghatározott célcsoportot megcélzó szervezetek esetében az érdekképviselői tevékenység az adott területre, illetve célcsoportra vonatkozik. „*A (...) közpénzek elosztásának figyelése és kommunikálása a nyilvánosság felé oly módon, hogy a széleskörű tájékoztatás a döntéshozó testületek demokratikus működését, átláthatóságát elősegítse.*” - szerepel az egyik pályázat fő céljai között, amit egy szakmai, érdekvédelmi szervezet nyújtott be. Ezzel szemben a lokális szervezetek az adott lokalitás területén kívánnak nagyobb szerephez jutni a helyi döntéshozatalban és képviselni a civil érdekeket. „*A társadalmi igazságosság és esélyegyenlőség fejlesztése a politikai és gazdasági hatalommal nem rendelkező civilek jog- és érdekvédelmének hatékonyabbá tételével*” - fogalmazta meg fő céljaként az egyik település fejlesztéséért létrejött szervezet.

A szervezetek eltérő típusaiból és megközelítéséből adódóan a kétféle szervezettípus esetében nem csak az érdekképviselői tevékenység megközelítésmódjában, de természetesen a célcsoportban is jelentős különbségek figyelhetők meg. Az érdekvédelmi célú szervezetek tevékenységük közvetlen célcsoportjaként az adott témában illetékes intézményrendszer jelölték meg: „*Állami, politikai döntéshozók, bírák, a rendőrség szakemberei és civil szervezetek, intézmények szakemberei*”, míg az a társadalmi vagy szakmai csoport, amelynek érdekvédelmére a szervezet létrejött a civil kapacitásfejlesztés témakörébe benyújtott pályázatok esetében közvetett célcsoportként jelent meg (pl. nők, romák, fogyatékosok, alkotóművészek, stb.). Ezzel szemben a lokális szervezetek fő célcsoportja a lokális intézményrendszer és a lakosság, melynek érdekeit az adott szervezet képviselni kívánja: „*A célcsoport a projekt céljának megfelelően a térség (város, megye, régió) teljes lakossága (különös figyelemmel a nélkülözhetetlen és helyettesíthetetlen közüzemi szolgáltatásokra, és a*

társasházi lakóközösségekre, az ott élő egyedülállókra és nyugdíjasokra), akik civilként fogyasztók, ellátottak, akik szolgáltatásokat vesznek igénybe az élet legkülönbözőbb területein (beleértve az igazságszolgáltatást, az oktatást, az egészségügyet, a hivatali ügyintézéseket stb.), és akiket az alacsony jog- és érdekérvényesítő képességük (különösen egyénenként) esélytelenné és kiszolgáltatottakká tesz a hivatalokkal, intézményekkel és a gazdasági szervezetekkel való jogvitákban.” - határozta meg pályázatának célcsoportját az egyik város fejlesztéséért alakult civil szervezet.

Az érdekérvényesítés, érdekképviseleti tárgyú pályázatok hosszú távú céljai között jellemzően az adott szakmai vagy társadalmi csoport helyzetének javulása, érdekérvényesítő képességének növekedése szerepel. *„Ahogyan a kiscsirke sem gyömöszölhető vissza a tojásba, egy jogterület fejlődése sem állítható le.”* - fogalmazta meg hosszú távú céljait az egyik jogvédő szervezet. Míg máshol a hosszú távú célként a következő szerepel: *„A helyi és térségi civil társadalom erősítése”*.

Az érdekérvényesítés, érdekvédelem tematikájú pályázatok esetében a pályázók az innovativitást jellemzően a szervezet működéséhez kötik, ahol a szervezet egy adott területen egyedülálló módon hajt végre érdekérvényesítési tevékenységet. *„A mindössze 5 évvel ezelőtt alakult (egyesület) Magyarországon az egyetlen, internetes megjelenési lehetőséggel bíró (...) érdekvédelmi egyesület. Hazai és nemzetközi körökben is elismert. Az egyesület Magyarországról egyedülként tagja az 1961-ben alakult nemzetközi (...) szervezetnek...”*

A mintában egyetlen nyertes pályázat szerepel, mégis fontosnak tartjuk, hogy ezzel részletesebben is foglalkozzunk. Az érdekérvényesítés, érdekvédelem témakörben kiválasztásra került nyertes pályázatot egy tapasztalt, nagy múltra visszatekintő országos, az esélyegyenlőség témakörében meghatározó szervezet nyújtotta be. A nyertes pályázat célja egy meghatározott társadalmi csoport jogvédelme. A projekt fő tevékenysége a szakmaközi együttműködés megteremtése valamint a *„civil szervezetek jogérvényesítő és érdekvédelmi képességeinek megerősítése, illetve civil együttműködés megvalósítása a jogszabályok megváltoztatása és az ellátó hálózat szakmai háttérének, eljárásrendjének (protokolljának) létrehozása céljából.,,* A nyertes pályázatra komplex és integrált megközelítésmód, valamint

jól kidolgozott és világos szerkezetű projektterv jellemző. Különösen figyelemreméltó az esélyegyenlőségi alapelvek érvényesítése a projekt minden lépésében (pl. nemek aránya, akadálymentesítés a képzések, találkozók helyszínén, stb.). A nyertes pályázat mind megközelítésmódjában, mind a projekt kidolgozottságában kiemelkedik a többi, nem nyertes pályázat közül.

Összességében az érdekképviselő, érdekerényesítés tevékenységre jellemzően kétféle szervezettípus nyújtott be pályázatokat: a jogvédő és érdekképviselői szervezetek, valamint a lokális civil szervezetek (pl. „...” városért Alapítvány). A benyújtott pályázatok jellemző tevékenység eleme a jogvédelem, jogi tanácsadás, valamint a döntéshozókkal való együttműködés. Célcsoportként is jellemzően intézmények, szervezetek jelennek meg. Az innovativitás nem központi eleme ezeknek a pályázatoknak, a szervezetek egyedülálló szerepe, újító látásmódja jelenti az innovativitást és nem a megpályázott tevékenység a pályázók által adott válaszok alapján. A nyertesek és nem nyertesek között a különbség az elemzés tanúsága szerint a szervezet tapasztalataiban, a megközelítésmód komplexitásában és a projektterv kidolgozottságában keresendő.

4.3. Közösségfejlesztés, helyi közpolitika

A Civil kapacitásfejlesztés témakörére pályázók 22 százaléka Közösségfejlesztés, helyi közpolitika tevékenységre nyújtott be pályázatot, a mélyelemzés során az ilyen típusú pályázatok közül 22 került kiválasztásra, melyek közül a nyertes pályázatok száma mindösszesen egy.

A közösségfejlesztés, helyi közpolitikai tevékenységen belül jellemző tevékenységtípusként jelenik meg a konferencia, fórum, workshop szervezése és egyéb közösségépítő programok megtartása. Az egyik közösségfejlesztési tematikájú pályázat például a következő programelemeket tartalmazza: „(1) *Előkészület a közösségi ház kialakításához, stratégia kidolgozása*, (2) *Közösségi Ház felújítása kialakítása* (3) *Interaktív, részvételi elvű kistérségi műhelymunka szervezése*, (4) *Kistérségi civil-önkormányzati fórum*, (5) *Közösségi ház működtetése.*”

A közösségfejlesztési, közpolitikai tevékenységen belül a tevékenységek két eltérő típusát különíthetjük el. Az első típusba azokat a közösségfejlesztő tevékenységeket sorolhatjuk, amelyek egy adott társadalmi csoport (pl. fiatalok, romák, stb.) közösségfejlesztésére összpontosítanak. Ez egyfajta klasszikus közösségfejlesztési szemléletmódot takar. Ezt példázza az alábbi célként megfogalmazott tevékenység: *„Az egyesület kapacitásfejlesztése a helyi fiatalok egyéni és közösségi szinten jelentkező valós igényeinek kiszolgálása céljából. E célt önkéntes munkacsoportok szervezése és rugalmas foglalkoztatási formák kialakítása révén valósítjuk meg.”* A másik típusban pedig a szakmai közösségek fejlesztése jelenik meg, amikor civil szervezetek vagy szakmai szervezetek összefogására, működésük hatékonyabbá tételére szerveznek képzéssel egybekötött közösségépítő programokat. *„Cél egy önfejlesztő (tréningek és önellenőrzés), bővíthető (nyitottság a civil szektorra), integrált (roma és nem roma) civil konzorcium”* - fogalmazta meg célként egy adott térség civil szervezeteinek közösségét létrehozni kívánó pályázat.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a szakmai közösségfejlesztésen belül a célcsoport alapján jól elkülöníthető két további altípus: az első altípus a civil szervezetek közösségfejlesztésére összpontosít tevékenységében: *A (...) megyében működő cigány és hátrányos helyzetűekkel foglalkozó civil szervezetek feltérképezése, részükre információs és együttműködési programok, tréningek, képzések szervezése. A találkozók, tréningek és képzési programok célja: egymás megismerése, partnerségek, együttműködések kialakítása, hasznos információk és lehetőségek megismertetése, olyan ismeretek elsajátítása, mint program, költségvetés tervezés, elszámolás, számítástechnikai ismeretek, pályázatírás stb. Kiemelt célként kezeljük a közösségfejlesztés...”* - ismerteti tevékenységének célját az egyik nem támogatott pályázat. Míg a második altípus esetében is a szervezetek jelentik a célcsoportot, de nem a civil szféra, hanem a szakmai közösségek. Ezt példázza az egyik támogatást nem nyert pályázat is, mely egy képzési rendszeren keresztül kívánta megcélozni az ifjúságvédelemben érintett szervezetek közösségének megszervezését: *„A projekt közvetlen célcsoportját alkotják azok a középfokú oktatási intézmények, melyek rendelkeznek valamilyen programmal a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására, a velük való speciális foglalkozásra, az ifjúságsegítő intézmények és szervezetek, továbbá gyakorló és tanuló pedagógusok, szociális munkások, ifjúságsegítő szakemberek, mint például szociális szakemberek vagy ifjúságvédelemben érintett intézmények, szervezetek”.*

A közösségfejlesztés, közpolitika témájú pályázatok esetében jellemző, hogy hosszú távú célként egy meghatározott társadalmi probléma megoldása, vagy javítása jelenik meg a közösségfejlesztés eszközeivel. Például egy adott térség hátrányos helyzetű lakosságának felzárkóztatása a civil szervezetek közösségének fejlesztésével: *„A térség hátrányos helyzetű és roma lakosságának felzárkóztatása, a társadalmi, illetve civil szervezetek összefogásával. A cél érdekében történő együttműködések, partnerségek kialakítása azok segítése. A közösségfejlesztés, a részvételi demokrácia gyakorlására, a hatékony érdekképviselőre való felkészítés.”* Vagy a közösségfejlesztés klasszikus eszközeivel egy adott (pl. ifjúsági) közösség megerősítése a cél: *„A projekt hosszú távú célja, a város ifjúsági közösségeinek erősítése, fejlesztése, egy olyan feltételrendszer megteremtésén keresztül, amelyben a célcsoport tagjai mind csoportként, mind egyéni szinten képessé válhatnak egyedi elképzeléseik megvalósítására, érdekeik megfogalmazására és artikulálására, valamint a szociális kapcsolataik fejlesztésére, a bennük lévő innovatív képességek kooperatív jellegű kiteljesítésére.”*

A közösségfejlesztés, közpolitikai témájú pályázatok esetében a pályázatban rejlő innovativitást döntően a közösségfejlesztés módszerében, az alkalmazott programelemekben és azok módszertanában látják a pályázók: *„A projekt újszerűsége abban áll, hogy egy komplex, interaktív folyamatként kínáljuk a képzést a szokásos egy alkalmas tréningek helyett. A folyamat lehetővé teszi, hogy 5 hónapon keresztül figyelemmel kísérjük a résztvevők fejlődését, személyre szabott segítséget nyújtsunk nekik a képzésen tanultak gyakorlati megvalósításában. A képzést olyan záró konzultációval fejezzük be, amivel a helyi projektek továbbélését igyekszünk biztosítani a jövőbeli tervek, feladatok egyeztetésével, értékelésével.”*
- határozta meg például projektének újszerűségét az egyik közösségfejlesztésre pályázó szervezet.

A mintába került nyertes közösségfejlesztési pályázat a közösségfejlesztés klasszikus típusának tekinthető. Egy térség ifjúsági közösségének fejlesztését célozta meg innovatív eszközökkel (pl. közösségi tér kialakítása, média eszközök alkalmazása, speciális képzések, vizuális közösségfejlesztés, stb.) A nyertes szervezet egy kisebb lokális szervezet, amely bár nem tekint vissza nagy múltra, rendelkezik valamennyi tapasztalattal és ismerettel az ifjúsági

közösségfejlesztés területén. A pályázatot a projekt kidolgozottságán túl a sokféle újító programelem emeli ki a többi közösségfejlesztési pályázat közül.

Összességében a közösségfejlesztési, közpolitikai témájú pályázatokról elmondható, hogy döntően kétféle célcsoportra fókuszálnak: 1) intézmények, szervezetek, 2) társadalmi csoportok (romák, fiatalok, stb.). Jellemző tevékenységformák a képzések, konferenciák megszervezése, munkacsoportok létrehozása és ezen keresztül az adott célcsoport közösséggé formálása. A közösségfejlesztés fő célja leginkább egy meglévő társadalmi probléma kezelése a közösségépítés módszereivel. A közösségfejlesztési projektek újítása az alkalmazott módszerekben rejlik. A nyertes projekteket az alkalmazott módszerek sokszínűsége és innovativitása emeli ki a többi pályázat közül.

4.4. Egyéb civil kapacitásfejlesztés

A Civil kapacitásfejlesztés témakörén belül az egyéb civil kapacitásfejlesztés tevékenység típusba azokat a pályázatokat soroltuk, amelyek tevékenységük összetettsége vagy eltérő volta miatt nem voltak besorolhatók a szakértői munkacsoport által előzetesen meghatározott tevékenységtípusokba. A Civil kapacitásfejlesztésre benyújtott pályázatok közül ebbe a típusba a pályázatok mindösszesen 6,4 százaléka sorolható. Az Egyéb civil kapacitásfejlesztés típusába sorolt projektek közül 4-et választottunk ki, melyek között 1 nyertes projekt is található.

Az alábbiakban példaként egy nyertes és egy nem nyertes projekt általános sajátosságait ismertetjük, a pályázatok minél teljesebb körű anonimitásának megtartásával.

Az egyik támogatást nem nyert pályázat, mely tevékenységének eltérő jellege miatt nem került besorolásra sem a szervezet és humánerőforrás fejlesztés, sem az érdekképviselés, érdekérvényesítés, sem pedig a közösségfejlesztés, közpolitika tevékenységtípusába új szolgáltatás kifejlesztésére pályázott az alapítvány által megcélzott célcsoport, azaz a mozgássérültek számára. A pályázat középpontjában egy új szolgáltatás és a hozzá kapcsolódó tevékenységek állnak. A pályázat célcsoportja egy kiválasztott intézményben élő

mozgássérült csoport. Bizonyos elemei a pályázatnak kapcsolódnak ugyan a Civil kapacitásfejlesztés témakör esetében meghatározott tevékenységtípusokhoz, mint például az alapítvány alkalmazotti körének gyógytornással való bővítése a szervezet és humánerőforrás fejlesztésnek is része lehet, de ez alapvetően hangsúlytalan, a pályázat célját tekintve másodlagos célként jelenik meg. A pályázó szervezet a szolgáltatásfejlesztést saját kapacitásfejlesztése részeként értelmezte, de a projekt kidolgozása során nem fektetett hangsúlyt a szervezet kapacitásának növelésére vonatkozó elemek leírására, hanem csak az új szolgáltatás bemutatására fókuszált. A pályázat lényegében jobban illeszkedett volna a Szociális kohézió, gyermek- és egészségvédelem témaköréhez.

A mintába került nyertes pályázatot egy érdekvédelmi szervezet nyújtotta be, de nem érdekvédelmi tevékenységre, hanem egy újító, interaktív rendezvény megszervezésére és önkéntesek képzésére. A szervezet a látássérültek érdekvédelmével foglalkozik. A megpályázott projekt tevékenysége azonban nem a klasszikus értelemben vett érdekvédelem. Több célcsoportnak (gyermekek, pedagógusok, stb.) szól, de ezen belül hangsúlyosan jelennek meg az állami, önkormányzati alkalmazottak és a közszolgáltatásban dolgozók, ennyiben tehát közvetve kapcsolódik az érdekérvényesítés tevékenységéhez is. A projekt egy ún. érzékenyítő program létrehozása egy speciális kiállító központ és hozzá kapcsolódó programok megteremtésével. A projekt újszerűségét az adja, hogy innovatív módszerekkel a társadalom és döntéshozók érzékenységének növelésével kívánja segíteni célcsoportját, a látássérülteket és ezáltal kíván pozitív hatást gyakorolni érdekérvényesítő képességükre. A pályázatot tehát tekinthetjük az érdekképviselő, érdekérvényesítés tevékenységtípus részének is, de tartalmában és konkrét tevékenységében annyira eltér a korábban ismertetett érdekérvényesítési projektektől, hogy ezért az egyéb projektek között kapott helyet.

Az egyéb civil kapacitásfejlesztés tevékenységtípusába tehát azokat pályázatokat találjuk, amelyek valamilyen jellegzetességük okán nem voltak besorolhatók sem a szervezet és humánerőforrás fejlesztés, sem az érdekképviselő, érdekérvényesítés, sem pedig a közösségfejlesztés, közpolitika tevékenységtípusokba. Ennek egyik oka a projektek újszerűsége és a megközelítés mód innovativitása, (lásd: érdekérvényesítés újszerű megközelítése, ahol több pályázat is támogatásra került) míg a másik ok a projekt tartalmának

eltérése és nem illeszkedése a civil kapacitásfejlesztés témaköréhez, ez utóbbiak eleve nem is számíthatnak támogatásra a témakörön belül.

4.5. Összegzés - a tématerület pályázatainak főbb jellemzői

- A tématerületre benyújtott 574 pályázatból 58 pályázat került kiválasztásra. A tématerületen belül 4 tevékenységtípust különítettünk el: 1) szervezeti és humán erőforrás fejlesztés, 2) érdekképviselet, érdekérvényesítés, 3) közösségfejlesztés, helyi közpolitika és 4) egyéb civil kapacitásfejlesztés.
- A megcélzó projektterveknek alapvetően két markánsan elkülönülő típusát különböztethetjük meg. Az első típusba azok a projektek, sorolhatók amelyek a pályázó szervezet fejlesztését célozzák meg (belső kapacitásfejlesztés), míg a második típusba olyan tevékenységek jelennek meg, amelyek egy meghatározott szervezetcsoporthoz fejlesztését célozzák meg (hálózatosodás).
- A szervezeti és humán erőforrás fejlesztés tevékenységtípusában a nyertes projektek döntően a hálózatosodást, szervezetek együttműködését megvalósítani kívánó pályázatok köréből kerültek ki. A szervezeti és humán erőforrás fejlesztés tevékenységtípus pályázatai jellemzően szervezeteknek, intézményeknek, illetve jól körülhatárolt célcsoportnak szólnak.
- Az érdekképviselet, érdekerényesítés tevékenységre jellemzően kétféle szervezettípus nyújtott be pályázatokat, mint 1) a jogvédő és érdekképviseleti szervezetek, valamint 2) a lokális civil szervezetek. Az érdekképviselet, érdekérvényesítés tevékenységre benyújtott pályázatok jellemző tevékenységeleme a jogvédelem, jogi tanácsadás, valamint a döntéshozókkal való széles körű együttműködés. Jellemzően az innovativitás nem központi eleme az érdekképviselet, érdekérvényesítés tevékenységre benyújtott pályázatoknak, a szervezetek egyedülálló szerepe, újító látásmódja jelenti az innovativitást és nem a megpályázott tevékenység. A érdekképviselet, érdekérvényesítés tevékenységre benyújtott pályázatok esetében a nyertesek és nem nyertesek között a különbség a szervezet tapasztalataiban, a megközelítésmód komplexitásában és a projektterv kidolgozottságában van.
- A közösségfejlesztési, közpolitikai témájú pályázatok döntően kétféle célcsoportra fókuszálnak: 1) intézmények, szervezetek, 2) társadalmi csoportok (pl. romák,

fiatalok, stb.). A közösségfejlesztési, közpolitikai témájú pályázatok tipikusnak tekinthető tevékenységformái a képzések, konferenciák, munkacsoportok szervezése és ezen keresztül az adott célcsoport közösséggé formálása. A közösségfejlesztés fő célja jellemzően egy meglévő társadalmi probléma kezelése a közösségfejlesztés módszereivel. A közösségfejlesztési projektek újítása az alkalmazott módszerekben rejlik. A nyertes projekteket is az alkalmazott módszerek sokszínűsége és innovativitása emeli ki a többi pályázat közül.

- Az egyéb civil kapacitásfejlesztés tevékenységtípusában azokat pályázatokat soroltuk, amelyek valamilyen jellegzetességük okán nem voltak besorolhatók egyik tevékenységtípusba sem. Ennek egyik oka a projektek újszerűsége és a megközelítés mód innovativitása, míg a másik ok a projekt tartalmának eltérése és nem illeszkedése a civil kapacitásfejlesztés témaköréhez.